

Ústavní výchova a její postavení v systému náhradní výchovy

Bc. Antonín Rak

Diplomová práce
2012

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Antonín RAK**

Osobní číslo: **H09455**

Studijní program: **N 7507 Specializace v pedagogice**

Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Ústavní výchova a její postavení v systému náhradní výchovy**

Zásady pro vypracování:

Studium odborné literatury souvisejících se zkoumanou problematikou, volba vhodného způsobu zpracování projektu

Zpracování teoretické části projektu s využitím dostupných pramenů a platné legislativy

Definování teoretických východisek práce ve vztahu k její empirické části

Návrh metodologického výzkumu, rozpracování a realizace výzkumu

Zpracování získaných dat a jejich vyhodnocení

Zhodnocení výstupů realizovaného šetření, závěr, doporučení pro praxi

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

GAVORA, P. Úvod do pedagogického výzkumu. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-85931-79-6.

JEDLIČKA, R. Děti a mládež v obtížných životních situacích. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.

MATOUŠEK, O. Ústavní výchova. Praha: Slon, 1999. ISBN: 80-85850-76-1.

ŠKOVIERA, A. Dilema náhradní výchovy. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5.

VOCILKA, M. Dětské domovy v České republice : charakteristika jednotlivých dětských domovů. Praha : Aula, 1999. ISBN 80-902667-6-2.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Eliška Zajitzová, Ph.D.

Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce:

30. listopadu 2011

Termín odevzdání diplomové práce:

27. dubna 2012

Ve Zlíně dne 17. ledna 2012

doc. Ing. Anežka Lengalová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně

26.4.2012

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělčně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezahrnuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užitje-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídáne k vyšší výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Diplomová práce je zaměřena na náhradní výchovu v České republice, podrobněji se věnuje jedné z její forem - ústavní výchově.

Diplomové práce je rozčleněna do tří kapitol, první kapitola je věnována vymezení pojmů vztahujících se k problematice náhradní výchovy, zejména pak definování výchovy, prostředí a rodiny jako základního výchovného subjektu. Druhá kapitola je věnována náhradní výchově, jejímu historickému vývoji a současnému stavu v České republice. Přibližuje systém náhradní výchovy v České republice, organizační strukturu a příslušné legislativní normy. Část kapitoly je věnována specifikaci náhradní výchovy v zahraničí. Třetí kapitola je zaměřena na ústavní výchovu České republiky. Definuje ústavní a ochrannou výchovu, zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, podrobněji specifikuje ústavní výchovu v dětských domovech. Jedna z částí kapitoly je zaměřena na proces transformace a předpokládaných legislativních změn v ústavní výchově.

Empirická část diplomové práce je zaměřena na zmapování odborných postojů pedagogických pracovníků působících v zařízení ústavní výchovy na předkládané transformační změny v oblasti institucionální výchovy.

Klíčová slova:

Rodina, výchova, náhradní výchova, ústavní výchova, dětské domovy, legislativa, transformace.

ABSTRACT

The Diploma thesis is concentrating on the alternative care in the Czech Republic, in detail it deals with one of the forms – institutional care.

The theoretical part of the works is divided into three chapters, the first chapter is dedicated to the definition of terms connected to the issues of alternative care, especially the definition of care, environment and family as the basic subject of care. The second chapter is dedicated to the alternative care, its progression and current situation in the Czech Republic. It explains the system of alternative care in the Czech Republic, its structure of organization and the relevant legal standards. Part of the chapter deals with the specifics of the

alternative care abroad. The third chapter focuses on the institutional care in the Czech Republic. Defines children's home and protective care, specifies in detail the process of upbringing in the children's homes (orphanages). An important part of this chapter concentrates on the transformation process and expected legislation changes of the institutional care.

The empirical part of the diploma thesis focuses on mapping the expert approach of pedagogue staff working in the children's care institutions in connection with the introduced changes in the sphere of institutional care.

Keywords:

Family, upbringing, institutional care, children's homes (orphanages), legislation, transformation.

*„ Tak jako je řeka zbarvená půdou, kterou protéká, tak jsou
mladí lidé poznamenáni společností, ve které se pohybují. “*

Elen Whiterová

Realizace této diplomové by se neobešla bez vstřícnosti a spolupráce pracovníků v zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy Zlínského kraje, kterým patří mé poděkování za ochotu a vstřícnost při uskutečňování dotazníkového šetření. Stejně tak bych chtěl poděkovat své rodině za podporu a pomoc při mém studiu.

V neposlední řadě bych chtěl poděkovat vedoucí diplomové práce Mgr. Elišce Zajitzové Ph.D., za čas věnovaný konzultacím a odbornému vedení.

OBSAH

ÚVOD	11
I TEORETICKÁ ČÁST	13
1 VÝZNAM VÝCHOVY PRO ČLOVĚKA.....	14
1.1 VÝCHOVA.....	14
Sociální prostředí	15
Socializace	15
1.2 RODINA JAKO ZÁKLADNÍ SUBJEKT VÝCHOVY.....	16
1.2.1 Funkce rodiny.....	16
1.2.2 Funkčnost rodiny	17
2 NÁHRADNÍ VÝCHOVA.....	19
2.1 HISTORIE NÁHRADNÍ VÝCHOVY V ČESKÉ REPUBLICE.....	19
2.2 SYSTÉM NÁHRADNÍ VÝCHOVY V ČESKÉ REPUBLICE.....	21
2.2.1 Faktory ovlivňující umístování dětí do náhradní výchovy.....	22
2.2.2 Náhradní rodinná péče	23
2.2.3 Náhradní výchovná péče.....	25
2.3 STRUKTURA SYSTÉMU NÁHRADNÍ VÝCHOVY V ČESKÉ REPUBLICE.....	26
2.3.1 Resort Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy	26
2.3.2 Resort Ministerstva práce a sociálních věcí.....	27
2.3.3 Resort Ministerstva zdravotnictví.....	29
2.3.4 Resort Ministerstva spravedlnosti	29
2.3.5 Resort Ministerstva vnitra	30
2.4 LEGISLATIVNÍ NORMY PLATNÉ PRO NÁHRADNÍ VÝCHOVU V ČESKÉ REPUBLICE	30
2.5 SYSTÉM NÁHRADNÍ VÝCHOVY V ZAHRANIČÍ.....	31
2.5.1 Specifika v jednotlivých zemích	32
3 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA	36
3.1 ÚSTAVNÍ A OCHRANNÁ VÝCHOVA.....	36
3.2 ŠKOLSKÉ ZAŘÍZENÍ PRO VÝKON ÚSTAVNÍ A OCHRANNÉ VÝCHOVY.....	37
3.2.1 Diagnostický ústav	38
3.2.2 Dětský domov	39
3.2.3 Dětský domov se školou	40
3.2.4 Výchovný ústav	40
3.3 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA V ZAŘÍZENÍ DĚTSKÉHO DOMOVA.....	41
3.3.1 Charakteristika současných zařízení dětských domovů	42
3.3.2 Specifika ústavní výchovy v dětských domovech.....	42
3.3.2.1 Vychovatel	43
3.3.2.2 Rodinné skupiny.....	43
3.3.2.3 Metody výchovného působení	44
3.3.2.4 Spolupráce při výchovném působení.....	45
3.4 PROCES LEGISLATIVNÍCH ZMĚN V SOUČASNÉ ÚSTAVNÍ VÝCHOVĚ.....	46
3.4.1 Novelizační změny v zákoně č. 109/2002 Sb.	46
Cíle ústavní a ochranné výchovy	47
Poskytování preventivně výchovné služby v zařízení	47

Pobyt dítěte v diagnostickém ústavu.....	48
3.4.2 Transformační směry v ústavní výchově	50
II PRAKTICKÁ ČÁST	51
4 VÝZKUMNÝ PROBLÉM	52
4.1 VÝCHODISKA VÝZKUMU.....	52
4.2 CÍL VÝZKUMU	53
4.2.1 Hlavní cíl výzkumu	53
4.2.2 Dílčí cíle výzkumu.....	53
4.3 VÝZKUMNÉ OTÁZKY, HYPOTÉZY	54
4.4 CÍLOVÁ SKUPINA VÝZKUMU	55
4.5 VÝZKUMNÁ METODA.....	55
4.5.1 Výzkumný nástroj	55
4.6 VÝZKUMNÝ VZOREK	55
4.7 VYHODNOCENÍ DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ	60
4.8 OVĚŘENÍ HYPOTÉZ	81
4.9 SHRnutí VÝSLEDKŮ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	84
ZÁVĚR	86
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	88
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	91
SEZNAM OBRÁZKŮ A GRAFŮ	92
SEZNAM TABULEK	94
SEZNAM PŘÍLOH	95
PŘÍLOHA I - DOTAZNÍK	96

ÚVOD

Život každého člověka významně ovlivňuje to jak, kým a kde byl vychován. Člověk si sebou přenáší do života hodnoty normy, postoje, názory, všechno to s čím se setkal při své výchově, v dětství. Přírozeným prostředím pro výchovu je v naší společnosti rodina. Tady se člověk učí, přebírá hodnoty od svých rodičů, socializuje se. Ne však každé dítě, z mnoha různých příčin, má tu možnost vyrůstat ve své rodině, se svými rodiči. V České republice žije okolo dvaceti tisíc dětí, které jsou vychovány mimo svoji rodinu, dětí u kterých je uplatňována náhradní výchova.

Záměrem této diplomové práce je posouzení náhradní výchovy v České republice. Náhradní výchova má v naší společnosti dlouhý historický vývoj, prošla v minulosti různými etapami vývoje. V současné době stojí před otázkou, jak celý systém náhradní výchovy transformovat tak, aby byl funkční, propojený a především efektivní.

Vzhledem k celkovému rozsahu problematiky náhradní výchovy, nelze na prostoru daném diplomovou prací plně rozebrat všechny aspekty, které sehrávají v procesu náhradní výchovy svoji úlohu. Proto je práce zaměřena pouze na dílčí specifikaci problematiky tak, aby bylo možné pochopit základní atributy předkládané problematiky. Pojednává o výchově, významu rodiny jako základního výchovného subjektu. Analyticky rozčleňuje postavení a strukturu náhradní výchovy, od její historie po současnost, definuje její cíle a poslání, legislativní vymezení. Současně přináší pohled na systém náhradní výchovy uplatňovaný v zahraničí. Vzhledem k tomu, že pracuji jako pedagog v dětském domově, zaměřuji se blíže na jednu z forem náhradní výchovy, výkon ústavní a ochranné výchovy v dětských domovech. Charakterizuji ústavní výchovu a ochrannou výchovu, její strukturu, průběh výchovně vzdělávacího procesu, včetně legislativního vymezení a současných transformačních tendencí jak v ústavní výchově, tak systému náhradní výchovy jako celku.

Výzkumná část diplomové práce vychází z těchto teoretických poznatků a klade si za cíl získání odborných postojů, názorů a poznatků od pedagogů, působících v zařízení pro ústavní výchovu, stejně tak zjištění jejich názorů na změny připravované v legislativní oblasti spadající pod ústavní výchovu. Kon-

krétněji se výzkum zaměřuje se na rozbor některých ustanovení zákona č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních, které jsou předmětem novelizace a v současnosti prochází legislativním procesem. Při použití kvantitativní metody výzkumu je tak možné získat rychle a efektivně názory zainteresované pedagogické veřejnosti, jejich poznatky z odborné praxe, z každodenního kontaktu s ústavní problematikou, které mohou být do značné míry využitelné při tvorbě připravované novelizace zákona.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 VÝZNAM VÝCHOVY PRO ČLOVĚKA

V souvislosti s výchovnou problematikou je zcela stěžejní si především na počátku ujasnit, co je vlastně výchova. V čem spočívá, co přináší pro každého člověka, jak ho utváří a formuje. Její důležitost pro život člověka je nezpochybnitelná, je přitom odvozena od prostředí, formy výchovného působení, stejně tak je dána osobností vychovatele a vychovávaného jedince.

1.1 Výchova

Výchova je specifický druh lidské činnosti, který je cílevědomě zaměřený na utváření tělesných i psychických vlastností člověka. Formuje osobnost vychovávaného jedince v oblasti morální, postojevé, návykové a zvykové. Vzděláváním je myšleno především působení na rozumovou stránku osobnosti. V nejobecnějším významu označuje výchova (edukace) jakékoli situace za účasti subjektů, při nichž probíhá nějaký edukační proces, ve filozofii znamená edukace proces celkové výchovy vztahující se jen na člověka. V obecné pedagogice a didaktice je edukace synonymem termínu vzdělávání, resp. výchovně-vzdělávacího procesu (Průcha, 1998).

V psychologii osobnosti jsou oblastmi zájmu vnitřní stavba, funkce a vývoj osobnosti se zřetelem na individuální rozdíly (nejvlastnějším znakem osobnosti je její jedinečnost). Podle Hartla a Hartlové (2004) má každý projev osobnosti tři složky:

- **Schopnostní** - zkušenostní či dovedností - jak dobrý je výkon,
- **dynamickou** - zahrnuje motivaci, zájmy a charakter,
- **temperamentovou** - jakým způsobem činnost vykonává, jak ji prožívá,

Hlavními činiteli výchovy a vzdělávání jsou především rodina a výchovně-vzdělávací instituce. Socializace a výchova spolu úzce souvisí. Na průběh těchto procesů má velký vliv sociální prostředí.

Sociální prostředí

Sociální - společenské prostředí zahrnuje kromě základních elementů - věcí a lidí i jevy, stavy, procesy a vzájemné vztahy, které člověka obklopují v rodině, sociální skupině, společenské vrstvě a ve společnosti vůbec. Rovněž každý jednatel je prvkem svého prostředí. Jak uvádí Jandourek (2007) je prostředí věcná a sociální situace, kterou jedinec bezprostředně prostorově a časově zakouší, tzn. aktuální stav, souhrn podmínek, poměrů, postavení a systém sociálních vztahů. V tomto systému společenských vztahů dochází k interakci jedince, jeho osobnostnímu vývoji, zespolečnění, socializaci.

Socializace

Podle Nakonečného (2004) je socializace procesem sociálního učení, které má u jedince specifické formy - napodobování na základě identifikace, učení na základě pozitivního a negativního modelu a učení na základě vnitřních odměn a trestů. Socializace jako celoživotní proces rozlišuje dvě základní fáze:

primární - v období dětství a mládí (tzv. anticipační socializace neboli nacvičení budoucích rolí, přebírání postojů, norem a hodnot)

sekundární - v dospělosti (v produktivním a post-produktivním věku)

Primární socializace probíhá obvykle v rámci rodinné výchovy a zahrnuje osvojení základních kulturních návyků, mluvené řeči, orientaci v základních hodnotách a normách, převzetí a uskutečňování sociálních rolí přiměřených věku a pohlaví dítěte, chování v souladu s požadavky rodičů, vytváření postojů k osobám a sociálním skupinám až k přípravě jedince pro výkon určitého povolání. K nejdůležitějším činitelům socializace kromě rodiny se postupně řadí další sociální skupiny - skupiny vrstevníků, výchovně vzdělávací instituce (učitelé, vychovatelé), sociální pracovníci i komunikační masmédiá (televize, internet). Každodenní vliv rodičů a dalších sociálních vzorů v neformálních situacích, kdy dítě pozoruje, je socializací nezáměrnou. Záměrnou socializací lze označit záměrné úsilí rodičů a všech výše uvedených činitelů ovlivňovat, vyučovat a vychovávat dítě.

1.2 Rodina jako základní subjekt výchovy

Rodina je původní a nejdůležitější společenská skupina a instituce s hlavními funkcemi reprodukce, výchovy, socializace a přenosem kulturních vzorů. Je to forma dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující především rodiče a děti (Jandourek, 2007). Další znaky toho, co je rodina jsou podmíněny sociokulturně. Patří zde zcela jistě společné bydlení, příslušnost ke společné příbuzenské linii. Rodinný systém plní mnohé funkce, přičemž základní jsou reprodukce a výchova potomstva. Mnohé funkce však od počátku novověku byly postupně předávány státním a dalším institucím, dochází zde přitom k určité krizi rodiny. Přesto i nadále zůstává rodina důležitým a nezastupitelným prostředím socializace, intimity a sociální podpory.

1.2.1 Funkce rodiny

Funkce rodiny se dle Klapilové (1996) vývojově mění se změnami společenských podmínek. Některé ustupovaly do pozadí nebo zcela zmizely, naopak jiné naopak nabývaly na závažnosti. Současné funkce rodiny jsou především:

Biologicko – reprodukční - má zabezpečovat udržení života početím a porozením nového člověka. Někdy se ovšem označuje jako sexuální funkce, naznačující současně oddělení sexuálních aktivit „pro radost“ od sexuálních aktivit „pro reprodukci.“

Ekonomicko - zabezpečovací - vztahuje se na všechny její členy. V minulosti byla zvláště důležitá její výrobní složka, v současné době se stala rodina ve své převaze spotřební jednotkou, zcela závislou na výrobní činnosti společnosti. Ovšem i dnešní rodina si udržuje určité prvky výroby, za něž lze především pokládat vnitřní činnosti rodiny, vytvářející její hmotné zabezpečení (úklid, příprava stravy, nejrůznější domácí činnosti, které nejsou koníčkem, ale nutností). Zabezpečovací funkce se netýká jen oblasti materiální, ale postupně přechází do oblasti sociální, duševní až duchovní. Má tedy také v nejširším pojetí poskytovat svým členům životní jistoty.

Emocionální - v rodině je vázána na plně rozvinutého člověka, zralého, odpovědného, pro něhož citový vztah není něčím chvilkovým, ale trvalou bází jisto-

ty a citovým zázemím pro všechny její členy. Emocionalita je potřebná stejně jak pro dospělé, tak pro děti.

Sociálně výchovná - spočívá v opravdovém zájmu o dítě a kvalitní péči o ně, v jeho výchově, v jeho přijetí jaké je, porozumění mu v jeho vývoji, potřebách a požadavcích, jež nutno včas, náležitým způsobem a s plným zaujetím pro ně uspokojovat, rozvíjet všechny jeho schopnosti a síly. Přitom *vždy prosazovat jeho nejlepší zájem a prospěch*, ochraňovat jej před nepříznivými situacemi a učit je, aby bylo samo schopno jim čelit a překonávat je (Kraus, Poláčková, 2001). Jejím těžištěm je v podstatě prosazování a ochrana dětských práv, jak jsou obsaženy v Úmluvě o právech dítěte.

Relaxační a rekreační - v tomto smyslu plní rodina a domov určitou funkci kompenzačního prostředí proti světu profesních povinností, požadavků a nároků, zejména u svých dospělých členů. Rodina by měla pamatovat na relaxaci, odpočinek a zábavu všech svých členů, zejména pak dětí, u kterých je tato funkce rodiny významově největší.

1.2.2 Funkčnost rodiny

Stabilní rodina je zpravidla komplexní rodinná jednotka, někdy více generační, rodiče plní řádně své povinnosti, děti jsou poslušné a ukázněné, funkce ve společné domácnosti jsou rozděleny, podílejí se na nich všichni na základě možností a po vzájemné domluvě, vztahy jsou uspořádané, komunikace probíhá bez větších poruch, konflikty jsou řešeny konstruktivně.

Posouzení funkčnosti rodiny vyžaduje delší přímý kontakt s rodinou. Následně mohou rodině pomáhat státní, soukromé i církevní organizace. Z hlediska dělení rozeznáváme dle Dunovského (1999), typologii funkčnosti rodinného systému:

1) Funkční rodina - je v podstatě intaktní, v níž je zajištěn dobrý vývoj dítěte a jeho prospěch. Takových rodin je v běžné populaci většina.

2) Problémová rodina – je rodina, v níž se vyskytují závažnější poruchy některých nebo všech funkcí, které však vážněji neohrožují rodinný systém či vývoj dítěte. Rodina je schopna tyto problémy vlastními silami řešit či kompenzovat za případné jednorázové či krátkodobé pomoci zvenčí.

3) Dysfunkční rodina - je chápána jako rodina, kde se vyskytují vážné poruchy některých částí, nebo všech funkcí rodiny, které ohrožují nebo poškozují rodinu jako celek a zvláště vývoj a prospěch dítěte. Tyto poruchy již rodina není schopna zvládnout sama a je proto nutno učinit řadu opatření zvenčí, tzv. sanace rodiny.

4) Afunkční rodina - poruchy jsou tak velkého rázu, že rodina přestává plnit svůj základní úkol a dítěti závažným způsobem škodí nebo je dokonce ohrožuje v samotné existenci. Sanace takové rodiny je bezpředmětná a zbytečná. Jediným řešením, které dítěti může prospět, je vzít ho z této rodiny a umístit do náhradní rodiny či institucionální péče.

Úkolem rodiny je plnit všechny své funkce a zajistit tím zdravý rodinný vývoj. Má být zdrojem podpory a ne zdrojem stresu. Současná rodina je orientovaná na osobní uspokojení, rozvoj a osobní úspěch. Proto je náročným úkolem dle Matouška (2007) harmonizace rozdílných zájmů jednotlivců žijících v rodině. *Pokud tedy rodina své úkoly nezvládá, není schopná plnit své funkce, pomáhají s řešením sociální služby a instituce.*

2 NÁHRADNÍ VÝCHOVA

Již samotný pojem náhradní výchova jako termín vyvolává diskuzi na téma, zda je možné, aby výchova byla náhradní. Škoviera (2007) uvádí, že pokud bychom chápali výchovu jako proces rozvíjení osobnosti jednotlivce jako cíle- vědomou činnost, při které dochází k předávání a formování postojů, poznatků a hodnot, je zde výchova primární, nikoliv náhradní. Pojem náhradní povětšinou používáme s označením zastupující a právě tento kontext není v oblasti výchovy žádoucí. Náhradní výchovu zde chápeme jako pobyt dítěte, dočasný nebo trvalý, mimo vlastní rodinu, při kterém jeho výchovu a vzdělávání, ekonomické a materiální zabezpečení zabezpečuje jiný výchovný činitel, než jeho biologický rodič.

2.1 Historie náhradní výchovy v České republice

Náhradní výchova, dříve uváděná jako náhradní výchovná péče má v naší zemi poměrně velmi dlouhou a bohatou historii. Ve větším měřítku se první sirotčince a nalezince začaly zřizovat v době po třicetileté válce, kdy značně přibýlo opuštěných dětí. Jedním z nejstarších ústavů byl Vlašský špitál, který byl založen v roce 1575. Poskytoval ochranu všem chudým a opuštěným dětem a svému účelu sloužil po 200 let. Pro nemanželské děti byl určen pražský nalezinec založený v r. 1789, který byl však pouze přechodným útlukem pro děti před jejich svěřením do pěstounské péče.

V roce 1862 byl vydán zákon, který stanovil základní pravidla o uspořádání obecných záležitostí, přičemž péče o lidi, kteří potřebují z nějakého důvodu pomoc (především pro svou chudobu, nemohoucnost, osíření nebo odložení), byla prohlášena za povinnou součást samostatného oboru působnosti obce. Podle tohoto zákona byl pak vydán zvláštní chudinský zákon (r. 1868), který měl zajišťovat veřejnou pomoc a péči potřebným bez ohledu na věk. Tato opatření nahradila dřívější péči farních ústavů. V mnoha směrech byla tato pojetí sociální péče na svou dobu pokroková a úspěšná.

V roce 1902 zřídil zemský výbor v Čechách zemský sirotčí fond, z něž byl poskytován příspěvek na děti v cizí péči. Postupně se začaly vytvářet okresní komise péče o mládež (šlo o dobrovolné organizace), které pak společně s odbornými orgány pro blaho dítěte a mládeže vytvořily oficiální základ soci-

ální péče o děti. V roce 1921 byl vydán zákon (č. 265) o ochraně dětí v cizí péči a nemanželských dětí, který sjednocoval rozdílné zákony o sociální péči v Čechách, na Slovensku a částečně i v Podkarpatské Rusi. Jako nejrozšířenější formu péče o opuštěné děti stanovil pěstounskou péči. V té době měly ústavy většinou individuální charakter. S ohledem na potřeby jednotlivých dětí byla nejrozvinutější forma umístění adopce a individuální pěstounská péče nebo rodinné kolonie, které připomínají současné dětské domovy rodinného typu.

Po druhé světové válce se však systém náhradní výchovné péče radikálně změnil. Naše naděje na pokračování a rozvoj dokonale propracovaného systému péče o děti se zhroutily. Tento systém byl zlikvidován, ze dne na den byla zrušena pěstounská péče a přes 5 000 dětí se ocitlo bez domova. Převládla snaha – podle sovětského vzoru – vychovávat děti ke kolektivnímu cítění ve velkých ústavech. Začaly se budovat velké ústavy, odstupňované věkem, státem řízené a kontrolované.

V 60. letech se však začala objevovat kritika této péče, která vzešla především od pediatriů, psychologů a výzkumných pracovníků. Díky mnoha studiím a statečnosti některých našich odborníků se zjistilo, že vývoj dětí vychovávaných trvale od útlého dětství v těchto ústavech je velmi často opožděný a nevede k utváření zdravého jedince, ale daleko častěji k vývoji disharmonické osobnosti s obtížným společenským zařazením a často i s asociálními projevy. Proto se přistoupilo k zavádění nových alternativ v ústavní péči – SOS dětské vesničky (Náhradní rodina, 2011).

Završením vývoje náhradní výchovné péče té doby byla současná koncepce péče o děti vychovávané mimo vlastní rodinu (Kralíčková, 2000). Zásady tohoto pojetí vytyčil zákon o rodině č. 94 z roku 1963 a zákon o pěstounské péči č. 50 z roku 1973. Tyto zákony poskytly právní ochranu opuštěným dětem a prosadily diferencovanější přístup systému náhradní rodinné péče.

Do pěstounské péče byly do roku 2000 svěřovány děti, u kterých byl předpoklad dlouhodobé péče. Od 1. dubna 2000, kdy byla právní úprava pěstounské péče přesunuta do zákona o rodině, se již počítá s pěstounskou péčí krátkodobou. Tato právní úprava již plně odpovídá základnímu pravidlu, podle kterého má náhradní rodinná péče přednost před ústavní výchovou. Zákon o rodině stanoví: „*Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výcho-*

vu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které mají přednost před výchovou ústavní.“¹

2.2 Systém náhradní výchovy v České republice

Náhradní výchova je jako pojem nadřazená dvěma formám náhradní péče – náhradní rodinné péči a náhradní výchovné péči. Přestože samotný termín *náhradní péče* o dítě se v legislativě neobjevuje, je v odborných pracích, v teorii a praxi hojně používán. Například Komářík (1998) ve své práci uvádí: „... v běžně užívaném právním termínu, *náhradní výchova*‘, pod kterým chápeme svěřeni dítěte do péče a výchovy výchovné instituci nebo člověku, který není biologickým rodičem, může být náhradní jenom péče. Výchova, která je vztahem člověka k člověku, nikdy nemůže být náhradní a výchova sama je buď primární, a to bez ohledu na, kdo stojí na místě biologických rodičů, nebo jde o převýchovu- pokud tedy došlo k selhání primární výchovy.“

Pro potřeby této diplomové práce budeme nadále pracovat s termínem náhradní výchova jako celkem a jeho formami definovanými zákonem č.94/1963 o rodině (náhradní rodinnou péčí) a zákonem č. 109/2002 o výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních (ústavní výchovou). Bližší rozdělení systému náhradní výchovy v České republice, je znázorněno na grafu č. 1, spolu se subjekty, jež jsou v tomto systému zainteresovány.

¹ § 45 odst.1a, z.č. 94/1963 Sb. o rodině, ve znění pozdějších právních předpisů

Graf 1. Systém náhradní výchovy v ČR

2.2.1 Faktory ovlivňující umístování dětí do náhradní výchovy

Základním životním prostředím každého dítěte má být jeho rodina. Především jejím prostřednictvím by mělo docházet k uspokojení primárních i sekundárních potřeb dítěte. Jsou-li však péče o dítě a jeho výchova v tomto prostředí závažným způsobem narušeny, následná uložená výchovná opatření nevedou k nápravě a rodiče nemohou, neumí nebo dokonce nechťejí výchovu dítěte řádně zabezpečit, může soud nařídít umístění dítěte do některého ze zařízení pro výkon ústavní výchovy. Ve společnosti se objevují rodiny, jež neplní svou funkci, stejně tak rodiče, jež nenaplňují svoji úlohu a nejsou schopni se starat o své děti. Neschopnost plnit si své povinnosti vůči dětem, dbát na jejich příznivý fyzický, psychický a sociální rozvoj, zajistit základní potřeby dětí, jsou hlavními faktory současnosti rozhodující pro umístování dětí do náhradní výchovy.

Vocilka (1998) považuje za základní faktory vedoucí k umístění dětí do náhradní výchovy zanedbávání, zneužívání a týrání dětí, trestnou činnost rodičů, alkoholismus, nízkou sociální úroveň rodiny. Se změnou sociální politiky státu je stále více patrný aspekt ekonomického selhávání rodiny, neschopnosti rodičů plně zajistit základní potřeby dítěte. A právě pro tyto děti se stává životní alternativou, ať už dlouhodobě nebo v lepším případě, krátkodobě pobyt mimo biologickou rodinu v náhradní výchově.

2.2.2 Náhradní rodinná péče

Náhradní rodinnou péčí se rozumí pěstounská péče, včetně pěstounské péče na přechodnou dobu, osvojení, osobní poručenská péče a výchova dítěte jinou fyzickou osobou než rodičem. Jedná se tedy o tu formu péče, kdy dítě je vychováváno v prostředí, jež se co nejvíce přibližuje rodinnému prostředí, nebo jej v případě osvojení plně nahrazuje. Zákon o rodině č. 94/1963 Sb. rozlišuje ve svých ustanoveních následující formy náhradní rodinné péče:

a) Osvojení

Osvojení neboli adopce je dle Matějčka (2002) nejdokonalejší formou náhradní rodinné péče a z hlediska právního postavení dítěte nejvýhodnějším druhem, neboť osvojené dítě má stejné postavení jako dítě vlastní. Osvojitelé mají k opuštěnému dítěti (osvojenci) stejná práva a povinnosti jako by byli jeho rodiči biologickými a také stejnou rodičovskou zodpovědnost, jako při výchově vlastního dítěte. O adopci rozhoduje soud na návrh osvojitele. Soud je povinen zjistit zdravotní stav budoucích osvojitelů, jejich osobnostní dispozice a motivaci k osvojení (na základě psychologického vyšetření) a posoudit, zda se nepřičí účel osvojení.

Náš právní řád rozlišuje **dva typy** osvojení:

Osvojení zrušitelné (1. stupně, osvojení prosté)

Osvojení zrušitelné (adopce či osvojení 1. stupně, osvojení prosté, obyčejné), při kterém zůstávají v matrice i v rodném listě dítěte zapsáni jeho **původní** rodiče.

Osvojení nezrušitelné (2. stupně, osvojení plné)

Nezrušitelnou adopci, jak je patrné z názvu, zrušit nelze. Jako rodič je v rodném listě zapsán osvojitel. Pokud osvojitel nemůže nebo nechce o nezrušitelně osvojené dítě osobně pečovat, má stejnou možnost jako v případě vlastního dítěte, tj. svěřením do náhradní péče.

b) Pěstounská péče

Pěstounská péče je formou státem garantované a kontrolované náhradní rodinné výchovy, která zajišťuje hmotné zabezpečení dítěte i přiměřenou odměnu těm, kteří se ho ujali. Na rozdíl od osvojení nemusí být dítě svěřované do pěstounské péče právně volné. Pěstounská péče je určena především dětem, které ze zdravotních nebo sociálních důvodů nemohou být osvojeny. Pěstoun není zákonným zástupcem dítěte a nemá k němu vyživovací povinnost. Na výživu proto přispívá stát násobkem částky životního minima. Pěstoun přiměřeně vykonává práva a povinnosti rodičů. Pěstounská péče se v České republice realizuje zejména:

individuálně - v domácnosti pěstouna v běžném rodinném prostředí u příbuzných, prarodičů nebo jiných osob nebo u cizích osob (jako dlouhodobé řešení),

skupinově - v zařízeních pro výkon pěstounské péče, u pěstounských párů starajících se o více dětí, v zařízeních pro pěstounskou péči SOS vesničkách,

Profesionalizace pěstounské péče

V současné době v české veřejnosti velmi diskutovaná forma náhradní rodinné péče, která však v současnosti není plně legislativně upravena. Cílem profesionalizace pěstounské péče je umožnit co největšímu počtu dětí pobývajících mimo v ústavní výchově pobyt v prostředí, jež nejvíce nahrazuje prostředí rodinné. Profesionálním pěstounem by se mohla stát buď fyzická osoba, nebo manželský pár. Výhodou je, že pěstounům-profesionálům by se dostalo všestranné podpory a bylo by jim poskytováno další vzdělávání. Profesionální pěstouni by nutně museli být odborně kompetentní, psychicky odolní. Vzhledem k závažným dětským diagnózám jsou potřebné i specifické zdravotní, so-

ciální a pedagogické znalosti. Jen tak bylo možné, aby do profesionální pěstounských rodin byly přijímány děti bez rozdílů na jejich zdravotní, mentální či sociální handicap.

c) Poručenství

Jestliže rodiče dítěte zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, výkon jejich rodičovské zodpovědnosti byl pozastaven nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, ustanoví soud dítěti poručníka, který bude nezletilého vychovávat, zastupovat a spravovat jeho majetek místo jeho rodičů. Hlavním společenským účelem tohoto institutu je ochrana nezletilého dítěte pro jeho specifické postavení, kdy nemá plnou způsobilost k právním úkonům s ohledem na svůj věk. Poručenská péče je přeneseně považována za vyšší typ pěstounské péče, neboť kromě stejných hmotných nároků je poručník i zákonným zástupcem dítěte, nemá však k dítěti vyživovací povinnost. Jejím předpokladem je proto právní uvolnění dítěte. V rozhodování o podstatných věcech je třeba souhlasu soudu. Není-li to v rozporu se zájmy dítěte, ustanoví soud poručníkem (mohou jimi být i manželé) především toho, koho doporučili rodiče, až pak někoho z příbuzných či osob blízkých dítěti nebo jeho rodině, jinou fyzickou osobu, příp. orgán sociálně právní ochrany dětí.

2.2.3 Náhradní výchovná péče

Náhradní výchovnou péčí se rozumí ústavní výchova, ochranná výchova a péče o děti v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Poskytování náhradní výchovné péče je dle zákona č. 109/2002 Sb., ve znění pozdějších změn účelem školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy. Někteří autoři používají jako synonymum náhradní výchovné péče sousloví ústavní péče, nebo také náhradní ústavní péče. Používání tohoto pojmu v souvislosti s celým systémem náhradní výchovy je však lepší se vyhnout. Ústavní (a výchovnou) péči totiž poskytují dětem dle zákona zařízení v rezortu MZ ČR. Ve zdravotnictví je používán pojem zdravotní ústavní péče, kterou se obecně myslí péče lůžková. Dle Matouška (2003) je ústavní péče taková péče, která je

poskytována klientům profesionály (případně také dobrovolníky) v ústavním zařízení.

Profesně je nejvíce relevantní a používaný termín ústavní výchova. Vychází z cílů a požadavků daných zákonem č. 109/2002 Sb. výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Problematika ústavní výchovy, její specifikace, subjekty procesu, její legislativní rámec tvoří obsah samostatné kapitoly 3. této diplomové práce.

2.3 Struktura systému náhradní výchovy v České republice

System náhradní péče o děti je v naší republice nejednotný, figuruje v něm řada různých institucí. Za největší nedostatek současné institucionální péče odborníci považují roztržitost agendy péče o ohrožené děti. Tato oblast je rozdělena mezi 5 ministerstev, a to Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy, Ministerstva práce a sociálních věcí, Ministerstva zdravotnictví, Ministerstva spravedlnosti a Ministerstva vnitra. Řada ohrožených dětí tak projde od útlého dětství do dospělosti několika pro ně nepřírozenými prostředím různých ústavních zařízení a tím dochází k přechodnému regresu jejich vývoje. Tyto změny prostředí mohou vyvolat řadu potíží, ať již neurotických projevů, depresivních nálad, apatickou otupělost, sebepodceňování, zvýšenou agresivitu apod. Navíc neexistuje žádný koordinující orgán, který by odpovídal za propojení mezirezortních aktivit. Jednotlivé rezorty mají mnohdy odlišnou filozofii, legislativu, financování a přístup k práci s ohroženými dětmi. Jednotlivá ministerstva mají různá kritéria pro personální zabezpečení z hlediska kvality, aktivity jednotlivých rezortů jsou rovněž rozdílně finančně zajištěny, finanční prostředky ze státního rozpočtu jsou rozděleny nerovnoměrně.

2.3.1 Resort Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy

Dle § 7, odst. 4 školského zákona (zákon č. 561/2004 Sb.) jsou školská zařízení zajišťující ústavní a ochranou výchovu anebo preventivně výchovnou péči, která je součástí vzdělávací soustavy. Pedagogickou činnost zde zajišťují pedago-

gičtí pracovníci dle zákona č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících. Účelem zařízení je poskytovat dětem od 3 do 18 let (případně zletilým osobám do 19 let) náhradní výchovnou péči a to na základě rozhodnutí soudu o ústavní výchově, ochranné výchově nebo o předběžném opatření. Pod resort MŠMT spadají typy zařízení, kterých je blíže pojednáváno v kapitole 3. této práce.

- *Diagnostické ústavy*
- *Dětské domovy*
- *Dětské domovy se školou*
- *Výchovné ústavy*
- *Střediska výchovné péče*

2.3.2 Resort Ministerstva práce a sociálních věcí

Pod Ministerstvo práce a sociálních věcí spadají orgány a zařízení sociálně právní ochrany jež zasahují, nebo se snaží o prevenci v oblasti péče o ohrožené děti.

Orgán sociálně právní ochrany dětí

Ministerstvem práce a sociálních věcí je řízen Orgán sociálně- právní ochrany dětí (dále OSPOD), který je od r. 2003 součástí obecních úřadů s rozšířenou působností a legislativně je vymezen zákonem č. 134/2006 Sb. o sociálně právní ochraně dětí. Náplní činnosti orgánu je zejména:

- *ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu,*
- *ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění,*
- *působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny,*

Obce a kraje mohou zřizovat zařízení sociálně-právní ochrany, kterými jsou zařízení odborného poradenství pro péči o děti, zařízení sociálně výchovné činnosti, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, výchovně rekreační tábory pro děti, zařízení pro výkon pěstounské péče.

Zařízení sociálních služeb

Dle § 120, odst. 9 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách se ústavy sociální péče podle dosavadních právních předpisů považují za zařízení sociálních služeb uvedené v § 34 odst. 1 písm. c) až f). Pod písmenem d) jsou uvedeny domovy pro osoby se zdravotním postižením, které od 1. 7. 2007 nahradily mimo jiné ústavy sociální péče pro tělesně postiženou mládež, tělesně postiženou mládež s přidruženým mentálním postižením, tělesně postiženou mládež s více vadami a mentálně postiženou mládež

Domovy pro osoby se zdravotním postižením

V domovech pro osoby se zdravotním postižením může být vykonávána ústavní výchova podle zvláštních právních předpisů (zákon o rodině). Pro výkon ústavní výchovy v domovech pro osoby se zdravotním postižením platí přiměřeně ustanovení o právech a povinnostech dětí umístěných ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy, podle zvláštního právního předpisu (zákon 109/2002 o výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních).

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

Svěření dítěte do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc je v ČR jediným typem profesionální (institucionální) rodinné péče. Poskytují ochranu a pomoc dítěti, které se ocitlo bez jakékoliv péče, jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy, jde-li o dítě tělesně či duševně týrané anebo zneužívané, příp. jsou-li vážně ohrožena jeho základní práva. Zřizování a provoz těchto zařízení je umožněn dle zákona č. 359/1999 Sb. kromě krajů a obcí i nestátním organizacím. Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

2.3.3 Resort Ministerstva zdravotnictví

K zařízením léčebně preventivní péče se přiřazují kojenecké ústavy, dětské domovy a jesle, pečující o všestranný rozvoj dětí ve věku do tří let.

Kojenecké ústavy - poskytují ústavní a výchovnou péči dětem od 0 do 1 roku, jejichž vývoj je ohrožen nevhodným domácím prostředím a to zpravidla do věku jednoho roku.

Dětské domovy - poskytují ústavní a výchovnou péči dětem od 1 roku do 3 let, o něž nemá kdo pečovat nebo jimž nelze ze sociálních důvodů zajistit péči ve vlastní rodině, popřípadě náhradní rodinnou péči a to ve věku od jednoho do tří let, pokud ze zdravotních nebo sociálních důvodů ji není nutné poskytovat starším dětem.

2.3.4 Resort Ministerstva spravedlnosti

Dle zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže se postupuje v případě, že osoba mladší 18 let spáchá takový čin, který by byl u dospělé osoby považován za trestný. U mladistvých se hovoří o provinění, u dětí o čin jinak trestný. Mladistvému, je-li shledán vinným, lze dle tohoto zákona uložit následující tzv. opatření:

- **výchovná opatření** – dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení, napomenutí s výstrahou,
- **ochranná opatření** – ochranné léčení, ochranná výchova, zabránění věci či jiné majetkové hodnoty,
- **trestní opatření** – obecně prospěšné práce, peněžitá opatření, peněžitá opatření s podmíněným odkladem výkonu, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, zákaz činnosti, vyhoštění, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem, odnětí svobody nepodmíněně.

2.3.5 Resort Ministerstva vnitra

Ministerstvo vnitra se v rámci systému náhradní výchovy zaměřuje především na problematiku odhalování, vyšetřování a objasňování trestné činnosti dětí. Dále se zaměřuje na koncepční a metodickou činnost v oblasti prevence trestné činnosti dětí a také na vytváření informačních systémů v oblasti prevence kriminality.

2.4 Legislativní normy platné pro náhradní výchovu v České republice

V České republice jsou pro oblast náhradní výchovy platné následující zákonné normy:

Ústava

- *Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky*
- *ÚZ ČR č.2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod*

Právní normy k náhradní rodinné péči

- *Zákon č. 94/1963 Sb. o rodině, ve znění pozdějších právních předpisů,*
- *Zákon č. 134/2006 Sb. (novela zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí,*
- *Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších právních předpisů,*
- *Zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních.*

Právní normy k výkonu ústavní výchovy

- *Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů*

- *Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů*
- *Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů*
- *Vyhláška č. 458/2005 Sb., kterou se upravují podrobnosti o organizaci výchovně vzdělávací péče ve střediscích výchovné péče*
- *Vyhláška 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních*
- *Metodický pokyn MŠMT k výchově proti projevům rasismu, xenofobie a intolerance, č.j. 14 423/1999-22 (Věstník MŠMT sešit 5/1999)*
- *Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č.j. 28 275/2000-22 (Věstník MŠMT sešit 1/2001)*
- *Metodický pokyn k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví č.j. 10194/2002-14 (Věstník MŠMT sešit 3/2002)*
- *Volný čas a prevence u dětí a mládeže (MŠMT 2002)*
- *Spolupráce předškolních zařízení, škol a školských zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané, č.j. 25 884/2003-24 (Věstník MŠMT sešit 11/2003)*
- *Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2005-2008, č.j. 10 844/2005-24*

2.5 Systém náhradní výchovy v zahraničí

Vývoj ústavní výchovy o děti v jednotlivých zemích je ovlivněn vlastní kulturou, režimem a dominantními sociálními přístupy. Realita v institucionálních

zařízeních je společná ve dvou aspektech. Prvním je kolektivní identifikace dětí ve výchovné péči. Zařízení jsou vytvářena spíše pro homogenní skupiny dětí, jejichž identita je jejich společným hlavním problémem. Na tyto děti, vesměs z nižších socioekonomických skupin, se nahlíží jako na nositele fyzické, duševní, emoční nebo výchovné narušenosti. Oproti tomu jsou v některých zemích budována zařízení institucionálního vzdělávání pro protichůdnou sociální skupinu dětí z elitních rodin. Druhým rysem je rostoucí otevřenost zařízení k okolní společnosti a nové směry rozvoje integrace do místních společenství, na rozdíl od uzavřených institucí v minulosti, které odrážely organizovanou povahu a charakter socializačního procesu, který se od nich očekával a jenž v nich probíhal. Pozitivním společným znakem je nárůst malých zařízení, snížení kapacity, rodinné modely péče, snižování počtu dětí ve skupinách a decentralizace. Trendem současných přístupů je důraz na prevenci, zachování stability rodiny, dohled na pobyt dítěte ve vlastní rodině, sanace biologické rodiny, poradenství a pomoc (rodinná terapeutická péče), snížení délky ústavní výchovy na minimum, návrat do původní komunity. Výsledkem je výrazně nižší počet dětí v zařízeních ústavní péče - v Evropské unii v zásadě nejsou děti do deseti let do ústavních zařízení umisťovány (FIDE,1994).

2.5.1 Specifika v jednotlivých zemích

Kromě zmíněných obecných trendů lze ve vybraných státech stručně vymezit následující charakteristické znaky:

Belgie – přístup směřován k zachování stability rodiny a omezování výchovy mimo vlastní rodinu, spojený s přestavbou zařízení a zaměřením péče na nediaktivní pedagogiku a alternativy náhradní výchovy. Není dávana přednost žádnému systému, podpora nabídky různých možností, spojování různých systémů – pěstounské rodiny, polointernátní i internátní DD, které mezi sebou nesoupeří a doplňují se navzájem.

Dánsko – důsledkem reformy omezení vlivu státu, snížení administrativy a sociální reforma, s preferencí pěstounské péče a zrušením třetiny výchovných institucí. Filozofie zákona o sociální pomoci se soustředila na principy - blízkosti (klient, rodina – instituce), širší specializace (omezení přeposílání klien-

tů), uznání konkrétních potřeb. Některé instituce mají „programy denní léčby“ se zapojením rodinných příslušníků.

Finsko – základním principem zabezpečení zájmů dítěte podporováním rodičů (opatrovníků), s přednostní ambulantní péčí, terapeutickými službami, organizováním rekreačních akcí. Příznačný je důraz na prevenci, nízký počet dětí v náhradní péči (0,54%) i ve skupině (81% do 8), možnost společného umístění celé rodiny do ústavní výchovy -jako forma sociální pomoci, malé jednotky (4-7 osob) jako mezičlánek mezi ústavní výchovou a pěstounstvím. Nejkratší umístění trvá 1-3 dny, průměr 1-6 měsíců. I po skončení pobytu musí úřady pokračovat v „post - péči“ (pomoc při nalezení bytu a práce, ve studiu), spolupráci s rodiči, podporou rodiny. Součástí zařízení zpravidla samostatné podpůrné jednotky pro dospívající, útočiště (azylový pobyt), jednotka rehabilitace rodiny.

Francie – děti s problémy zahrnuty do národního výchovného systému, mladiství „provinilci“ se svými rodinami žijí pod dohledem, trendem je integrace. Rodinná péče není v protikladu k institucionální, ale doplňkem. Pružný sociální a léčebný sektor je pilířem „sociální ekonomiky“. Přes stejné zásady má každá instituce vlastní image. Během víkendů žijí děti se svými rodiči, dle možností se dává přednost každodennímu návratu do rodiny. Vychovatelé v institucích pro delikventy povinně kontaktují rodiny.

Irsko – malý počet míst, zejména pro delikventy (trestní zodpovědnost od 7 let), vysoká fluktuace, po odchodu církevních řádů úpadek péče. Zajímavostí úsilí o státní registraci výchovných pracovníků. Cílem ústavní výchovy „normalizace“ života v malých rodinných domovech, část dětí žije v kombinaci ústavní výchovy a pěstounské péče. Trendem přechod na péči ve společnostech, kdy pracovníci žijí s dětmi ve svých vlastních domovech. Ústavní výchova má špatnou pověst, děti vychované v domovech jsou společensky stigmatizovány.

Itálie – snížení počtu dětí v ústavní výchově na 0,1%, různé typy péče – domovy na rodinném modelu (manželský pár či rodiny s dětmi, dobrovolníci, často věřící komunity, takřka nezávislé na veřejných orgánech), pro sociální „vydědění“, nebo různé formy ústavní péče se společnými rysy výchovné,

organizační a ekonomické nezávislosti, někdy vychovatel podporuje i pěstouny či adoptivní rodiče.

Kanada – evidentní rozdíly v kapacitě zařízení (trend snižování vs. Quebec – 2/3 100-500 lůžek), podpora rodiny, malé skupiny, pěstounství, alternativní programy.

Maďarsko – proces humanizace DD, snaha zaměřit se na děti a jejich individuální potřeby, separace, stigmatizace, rozvoj pěstounských rodin, SOS vesničky.

Německo – před umístěním snaha působit peripaticky, v nezbytných případech přednost pěstounská péče, řada zařízení – mimo domovy v rodinných domcích, komunity, i velké (200) ústavy, individuální ubytování pod dohledem, střediska denní péče, sociopedagogická podpora i pomoc pěstounským rodinám, snaha předejít umístění mimo rodinu, decentralizace, kombinace institucionální péče s denními skupinami.

Nizozemsko – přístup z funkčního úhlu (kdo jsi? – dříve co jsi?), vyšší profesionalizace péče, individualizace interakce s prostředím, demokratizace, snaha integrovat rodinnou a ústavní péče a zapojit přirozené zdroje, rozvoj prevence v terénu.

Polsko – hlavním cílem reforem minimální doba pobytu v ústavní výchově a co nejrychlejší umístění do rodinného prostředí, spolupráce se „spřátelenými rodinami“, spolupráce s ostatními příbuznými, velká (až 80%) část dětí zůstává v domově až do 18 let.

Rakousko – změny v přístupu - od autokratických postojů k demokratickým zásadám, od centralizace k decentralizaci, samostatnosti a individuální zodpovědnosti, od sankcí ke svépomoci, od separace k integraci, od institucionální k individuální, mimoústavní výchově, od velkých domovů k malým, otevřeným, pružným, intimním jednotkám, odraz – snížení míst v ústavní výchově, nárůst pěstounské péče, snížení počtu dětí ve skupině, zavedeny socioterapeutické skupinky sdílející byt.

Slovinsko – alternativní modely podpory dětem a rodinám bez nařízení ústavní výchově – dobrovolní studenti, výuka sociálních dovedností, práce s rodiči, individuální péče, renovace budov, různé typy domovů, život skupinách .

Švýcarsko – přechod na skupinový systém již od 50. let 20. století – nedostatek pracovníků, vytváření malých sociálně pedagogických organizací s realizací principů profesionální pěstounské rodiny a komuny, komplikované financování.

USA – s industrializací země rozvoj služeb pro děti, specializace humánních služeb, nárůst počtu skupinových domovů, pěstounské péče a domácích programů, orientace na specializované programy, důraz kladen na krátkodobé zásahy soustředěné do rodin, uznání citlivého přístupu ke kulturním odlišnostem, orientace na školu jako na základní komponent ústavní výchovy a léčby, důležitost následné péče, terapeutická (př. léčebná) pěstounská péče, programy a intervence.

Velká Británie – diskuse k výhodám a nevýhodám ústavní výchovy, demokratizace, nové přístupy s ohledem na konzervativní tradice (Zatloukal, 2006)

3 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA

V systému náhradní výchovy v České republice je vedle náhradní rodičovské péče silně zastoupena institucionální forma výchovy, odborně označovaná jako výchova ústavní a ochranná.

3.1 Ústavní a ochranná výchova

Ústavní výchova je výchovné opatření, které soud nařídí, jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě, nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit. Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které mají přednost před výchovou ústavní. Pominou-li po nařízením ústavní výchovy její důvody (po prošetření na žádost zákonných zástupců dítěte), nebo lze-li dítěti zajistit náhradní rodinnou péči, příp. dosažením zletilosti (lze soudem prodloužit do 19 let), soud ústavní výchovu zruší.

Ochranná výchova je opatření, které ukládá soud v občansko-právním řízení, spáchá-li nezletilý (mezi 12. - 15. rokem věku) čin, za který lze dle trestního zákona uložit výjimečný trest, - v trestním řízení mladistvému mezi 15. - 18. rokem, jestliže ochranná výchova podle rozhodnutí soudu splní svůj účel lépe, než uložení trestu odnětí svobody. Výkon ochranné výchovy je upraven v zák. č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Ochranná výchova trvá po dobu, dokud to vyžaduje její účel, nejdéle však do dosažení věku 18 let, vyžaduje-li to zájem mladistvého, může soud pro mládež ochrannou výchovu prodloužit do dovršení jeho devatenáctého roku. Soud pro mládež může rovněž přeměnit ochrannou výchovu na ústavní výchovu nebo může rozhodnout o podmíněném umístění mladistvého mimo takové výchovné zařízení.

3.2 Školské zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy

V síti zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy mají největší zastoupení dětské domovy a dětské domovy se školou. V těchto zařízeních je umístěno největší procento dětí pobývajících v náhradní výchově. Vzhledem k tomu, že obsah problematiky výzkumného šetření této diplomové práce je nejvíce věnován problematice dětských domovů, je potřebné blíže se seznámit s organizací a činnostmi v tomto typu zařízení.

Základní právní úprava týkající se školských zařízení, práv a povinností dětí je obsažena v zákoně č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Do zařízení ústavní a ochranné výchovy, což jsou diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav, jsou umístovány děti, u nichž byla nařízena ústavní výchova, uložena ochranná výchova nebo soudem nařízeno předběžné opatření. Výjimku představuje diagnostický ústav, který může poskytovat péči též dětem, o jejichž umístění v důsledku poruch chování požádali zákonní zástupci. V současné době je však i u této výjimky snaha o její legislativní změnu v předpokládané novelizaci zákona 102/2002 Sb. Instituce zajišťuje výchovu a vzdělávání dítěte (interní nebo externí formou), poskytuje dětem sociální zázemí a péči. Z hlediska speciální pedagogiky uvádí Pipeková (2006) případy umístění:

- kdy rodiče nejsou schopni z různých důvodů zajistit podmínky pro zdárný vývoj jejich dítěte v rodině,
- kdy porucha chování je takového stupně a intenzity, že ohrožuje zdárný vývoj dítěte nebo dítě porušuje zákonné normy,
- kdy dítě porušuje zákonné normy, je již trestně odpovědné a ústavní (ochranná) výchova je mu nařízena jako alternativní trest,
- kdy v důsledku poruchy chování dítě mezi 12.-15. rokem porušuje zákonné normy způsobem, za který by byl dospělému uložen výjimečný trest.

Péči a výchovu těchto nezletilých není naše společnost v současné době schopna zajistit bez reedukačních a resocializačních ústavních zařízení.

3.2.1 Diagnostický ústav

Dříve než je dítě umístěno do konkrétního zařízení, musí projít na základě rozhodnutí soudu diagnostickým ústavem. Během osmi týdenního diagnostického pobytu je dítě komplexně vyšetřeno po stránce pedagogické, psychologické, sociální a zdravotní.

Na základě výsledků provedeného vyšetření diagnostický ústav zpracuje návrh na umístění dítěte do odpovídajícího ústavu (dětského domova, dětského domova se školou nebo výchovného ústavu) a komplexní diagnostickou zprávu s programem rozvoje osobnosti dítěte, která je předána konkrétnímu zařízení, do něhož je dítě zařazeno. Diagnostický ústav také vede evidenci všech svěřenců umístěných v zařízeních a evidenci volných míst v těchto zařízeních ve svém územním obvodu. Na dobu nezbytně nutnou poskytuje péči dětem s nařízenou ústavní nebo uloženou ochrannou výchovou zadržným na útěku z jiných zařízení, z místa pobytu nebo přechodného ubytování.

Diagnostické ústavy jsou v ČR rozděleny podle věku na dětské diagnostické ústavy (8 ústavů) a diagnostické ústavy pro mládež (5 ústavů). Diagnostické ústavy pro mládež se dále dělí podle pohlaví na diagnostický ústav pro dívky (2 ústavy) a pro chlapce (3 ústavy). Z hlediska potřeb dítěte plní diagnostický ústav dle Dvořáka (2007) následující úkoly:

- **diagnostické** - vyšetřuje děti formou pedagogických a psychologických činností, zpracovává komplexní diagnostickou zprávu, navrhuje specifická edukační opatření,
- **vzdělávací** - zjišťuje úroveň dosažených znalostí, dovedností, stanovuje a realizuje specifické vzdělávací potřeby, respektuje individuální předpoklady a možnosti s cílem perspektivy a rozvoji osobnosti dítěte,
- **terapeutické** - směřuje k nápravě poruch v sociálních vztazích a v chování dítěte,
- **výchovné a sociální** – vztahuje se k osobnosti dítěte, k jeho rodinné situaci a nezbytné sociálně-právní ochraně, podle potřeby zprostředkovává

vá zdravotní vyšetření dítěte, navrhuje specifické výchovné a vzdělávací opatření,

- **organizační** - umisťuje děti do zařízení v územním obvodu DÚ, navrhuje děti vhodné k osvojení nebo ke svěřeni do pěstounské péče,
- **koordinační** – sjednocuje odborné postupy ostatních zařízení, spolupracuje s orgány státní správy.

3.2.2 Dětský domov

Dle zákona č. 109/2002 Sb. dětský domov (dále DD) pečuje o děti podle jejich individuálních potřeb, plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Účelem DD je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Jedná se o děti z dysfunkčních rodin, kdy rodina neplní v různé míře základní požadavky a úkoly dané společenskou normou, jak uvádí Vágnerová (2000), jedná se o poruchu socializačně výchovné funkce ve vztahu k dítěti. Děti přicházejí do DD přímo z rodiny, děti starší 12-15 let s problémovým chováním jsou nejprve diagnostikovány v dětském diagnostickém ústavu (dále DDÚ). Děti z DD se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí DD (ve všech typech škol od mateřské po vysokou školu).

Účelem tohoto zařízení je zajišťovat péči nezletilým zpravidla ve věku od 3 do 18 let, případně do 19 let nebo v případě zájmu nezletilého setrvat v zařízení z důvodu přípravy na budoucí povolání (studia na střední nebo vysoké škole) až do 26 let věku. Pokud je v sourozenecké skupině dítě mladší, např. dvouleté a je v možnostech zařízení se o toto dítě celodenně postarat, je možné jeho přijetí s ostatními sourozenci. Dětem je poskytováno plné přímé zaopatření související s uspokojováním základních potřeb, včetně potřeb pro volný čas. Struktura i denní program a systém komunikace, včetně hospodaření se svěřenými prostředky, má za úkol přizpůsobit DD co nejvíce zvyklostem běžné rodiny. V rámci péče jsou dětem v ústavních zařízeních zajišťovány specifické výchovné a vzdělávací potřeby a to v odstupňovaném rozsahu pro děti samostatné přiměřeně věku, samostatné vyžadující občasnou kontrolu, děti vyžadující občasné vedení a stálou kontrolu, pro nesamostatné děti vyžadující stálé vedení i kontrolu a pro děti vyžadující soustavnou intenzivní péči. Zařazení dětí do jednotli-

vých kategorií provádí etoped DDÚ spádové oblasti ve spolupráci s ředitelem zařízení na základě pedagogické dokumentace.

3.2.3 Dětský domov se školou

Označení dětský domov se školou je užíváno od roku 2002. Nahradilo dříve používané názvy dětský výchovný ústav a zvláštní škola internátní. Pečuje zpravidla o děti od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Vyhláška č. 334/2003 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních stanovuje, že lze do zařízení umístit i dítě se zdravotním postižením, s přihlédnutím k jeho specifickým potřebám a možnostem zařízení, dále nezletilé matky a jejich děti, na nezbytně nutnou dobu i děti vyžadující výchovně léčebný režim v důsledku svého neurologického poškození a psychického onemocnění (Train, 2007). DD se školou se zřizují odděleně pro děti se závažnými poruchami chování, děti s přechodnou nebo trvalou duševní poruchou, s uloženou ochrannou výchovou, nezletilé matky a jejich děti.

Součástí domova je škola s počtem osm žáků ve třídě. Pokud u dítěte pokračují poruchy chování a nelze je vzdělávat mimo zařízení nebo není-li zrušena ústavní výchova a je přemístěno do výchovného ústavu.

3.2.4 Výchovný ústav

Je zařízení pečující o děti a mládež starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla uložena ochranná výchova. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální, kromě reedukace zabezpečuje i přípravu na povolání. Podle zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů ve vztahu k dětem do zařízení může být umístěno i dítě starší 12 let s uloženou ochrannou výchovou, v jehož chování se projevují tak závažné poruchy, pro které nemůže být zařazen v dětském domově se školou, či zvlášť závažné poruchy chování (Vocilka, 2001). Výchovné ústavy jsou zřizovány odděleně pro každou z těchto skupin dětí. Vyhláška č. 334/2003 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních okruh rozšiřuje o cílovou

skupinu výchovných ústavů (stejně jako dětský domov se školou), o děti se zdravotním postižením, nezletilé matky a jejich děti a na nezbytně nutnou dobu o děti vyžadující výchovně léčebný režim v důsledku jejich neurologického poškození a psychického onemocnění (Matoušek, 1999).

3.3 Ústavní výchova v zařízení dětského domova

Dětský domov (dále DD) má v síti školských zařízení pro výkon ústavní výchovy specifické postavení. Jeho prostřednictvím zabezpečuje stát náhradní výchovnou péči dětem, jejichž situace takový druh pomoci vyžaduje. S větší otevřeností zařízení (ve srovnání se situací zhruba před 20 lety) se v současnosti zvyšují i možnosti integrace dětí s méně závažnými poruchami chování.

Účelem DD je zajišťovat péči o děti bez závažných poruch chování, plní tedy hlavně úkoly na úseku sekundární prevence. Sekundární prevencí rozumíme včasné rozpoznání sociálních a zdravotních problémů, které již vznikly a jejich nápravu, případně další zamezení, rozšiřování negativního zdravotního či sociálního jevu. Přihlédneme-li k tomu, že tyto jedinci už před příchodem do DD měli dlouhodobé výchovné i vzdělávací problémy, které se nepodařilo vyřešit rodičům ve spolupráci s poradenskými zařízeními, ale přesto je jim dána šance pobytu v DD, nikoli v resocializačním zařízení (např. v dětském domově se školou nebo výchovném ústavu), snaží se toto zařízení o nápravu ohrožených dětí a mládeže v současné době v rámci svých možností (Helus, 2004).

Zvláště dospívající jedinci, kteří přicházejí do DD, se ocitají vzhledem ke svým věkovým zvláštěnostem v těžké životní situaci, kterou nedovedou vlastními silami překonat, potřebují pomoc, nové zázemí, často i ochranu před nebezpečnými vlivy z okolí. Pro budoucí adaptabilitu dítěte na prostředí v DD je důležitý odpovídající přístup vychovatelů, kteří by měli odhadnout, zda stačí jen vlídný přístup nebo zda se jedná o pouhou manifestaci (zvláště u dospívajících) nebo o vážnou poruchu chování (až psychickou chorobu), která vyžaduje specializovanou péči. Intervence se odvíjí od mnoha faktorů, které se navzájem ovlivňují.

3.3.1 Charakteristika současných zařízení dětských domovů

Kromě několika výjimek jsou současné dětské domovy přebudovány na tzv. rodinný typ. Základní organizační jednotkou v DD je rodinná skupina nejméně 6 a nejvíce 8 dětí různého věku a pohlaví, sourozenci se zařazují do jedné rodinné skupiny (pokud tomu nebrání vážné výchovné, vzdělávací nebo zdravotní důvody), o kterou se starají většinou 3 pedagogičtí pracovníci (vychovatelé). Rodinná skupina má k dispozici samostatnou rodinnou buňku - byt (obývací pokoj, kuchyň nebo kuchyňský kout, tři ložnice pro 2-3 děti, sociální zařízení pro děti, pokoj a sociální zařízení pro vychovatele). Kromě bytů jsou součástí dětských domovů i provozní prostory: centrální kuchyň, jídelna, prádelna, kanceláře a šatny se sociálním zařízením pro provozní zaměstnance. Některé dětské domovy v rámci přestavby zřídily přímo v zařízení tzv. startovací byty (označované též jako přípravné byty), v nichž mohou být umístěny děti starší 16 let, které se připravují na budoucí povolání a odchod do samostatného života. V blízkosti dětských domovů jsou vybudována dětská hřiště a sportoviště pro volný čas dětských obyvatel. Kladem současného dětského domova je skutečnost, že pedagogičtí pracovníci i přes stanovený vnitřní řád DD a program (dříve tzv. režim dne) usilují o vytvoření co největšího prostoru pro respektování individuálních potřeb dítěte, o potlačení direktivního organizování a o dostatečné vlastní soukromí každého dítěte.

3.3.2 Specifika ústavní výchovy v dětských domovech

Při vymezení základních faktorů ovlivňujících průběh socializace a resocializace jedince v DD je nutné vyjít z úkolů, které jsou dány tomuto typu školského zařízení - výchovnému, vzdělávacímu a sociálnímu a to s ohledem na individuální rozvoj dětí a mládeže. Do vzájemné interakce zde vstupují vychovatelé, výchovné skupiny, prostředí výchovného procesu jakož i jeho způsob vedení a naplňování. Interakci zde chápeme jako proces aktivního působení, ovlivňování jedinců, skupin a prostředí (Kraus, 2008).

3.3.2.1 *Vychovatel*

Nejvýznamnějším činitelem výchovně vzdělávacího procesu je osobnost vychovatele. Požadavky na kvalifikaci vychovatele v ústavním zařízení určuje zákon č.563/2004 o pedagogických pracovnících. Z pohledu legislativy vychovatel provádí v rámci zařízení komplexní výchovnou, vzdělávací, diagnostickou a preventivní činnost zaměřenou na rozvoj osobnosti a na socializaci, resocializaci a reedukaci dítěte včetně cílených opatření k optimalizaci procesu výchovy a vzdělávání. Pečuje o zdraví, bezpečnost a výchovu svěřených dětí. Výchovná činnost vychází z výchovně vzdělávacího plánu konkrétního zařízení. Z pohledu prostředí je vychovatel nejvýraznějším činitelem ve výchově dětí, které se ocitly v těžké životní situaci a kterým je třeba poskytnout kromě materiálního zabezpečení dostatek intimity, jistoty, pevného zázemí a současně dostatek podnětů a možností k uspokojování jejich citových potřeb.

Vychovatel by měl mít nejen přirozenou autoritu, ale především pedagogický takt a velkou míru empatie, aby mohl účinně přispět k harmonickému vývoji dítěte. Zásadní význam má výchovný postoj vychovatele a styl jednání s dětmi, schopnost naslouchat dítěti, reagovat na výzvy, sdělení a projevy dítěte, chápat jeho starosti, problémy i radosti. Role vychovatele je komplikovaná skutečností, že v řadě případů nelze překonat špatné zkušenosti dítěte, které si přineslo z předchozího negativně působícího prostředí (Horká, 2000).

3.3.2.2 *Rodinné skupiny*

V rodinné skupině jsou umístěny celé sourozenecké skupiny, pokud je to z výchovného pohledu možné. Sourozenecká rivalita s agresivními nebo destruktivními projevy může být důvodem rozdělení sourozenců do různých rodinných skupin. V koedukované skupině jsou děti a mládež ve věkovém rozpětí od tří až do osmnácti let, mládež od 16 let má možnost bydlet samostatně v přípravném bytě, pokud je v zařízení vybudován a pokud to schopnosti dítěte umožňují. I mladistvý v přípravném bytě však spadá pod dohled vychovatelů svého kmenového bytu.

Výchova v rodinné skupině je pro rozdílnost věku, ale hlavně rozdílnost povah dětí náročná, jak z pohledu vychovatele, tak dětí. K řešení problémů přispívá účast dětí na spolusprávě. Členové dětské spolusprávy jsou voleni dětmi vždy jednou v roce, jedenkrát v měsíci se scházejí s vychovateli bytů a společně řeší problémy, které se vyskytují v kolektivu dětí. Dětské zástupci mají také na společném setkání s vychovateli možnost navrhnout změny, činnosti, o které mají zájem a tak se podílet na tvorbě týdenních plánů činnosti pro volný čas dětí. K závěrům sezení spolusprávy se vyjadřuje i ředitel zařízení.

3.3.2.3 *Metody výchovného působení*

Kromě metody režimového tlaku (vnitřní řád DD pro děti, denní program) jsou v DD uplatňovány vzhledem k věkovým zvláštnostem dětí, jejich citové deprivaci a řešení jejich těžké životní situace další metody a techniky odvozené ze základních strategií rozvíjení psychických funkcí - emocionálního prožívání, zvládání problémů a situací v prostředí DD, ovlivňující regulaci chování (Jedlička, 2004). Vychovatel, který klade na dítě požadavky, musí své požadavky jasně formulovat, vysvětlovat, případně názorně předvést. Pro příznivý vývoj dětí v DD by měly kladené požadavky (příkazy, zákazy, pravidla chování) mírně převyšovat předpoklady každého dítěte a zvyšovat se postupně a pomalu vzhledem k individualitě a věku každého dítěte. Nutná je soustavná spravedlivá a včasná kontrola plnění požadavků, jinak je dítě nebere vážně.

Důležitým prostředkem výchovy a podmínkou vzájemné komunikace je slovní působení, často ve formě přesvědčování, domluv. Zvláště citliví na tuto formu jsou dospívající, kteří neradi přijímají hotové názory a pokyny, u nich je vhodnější klást otázky vybízející k přemýšlení, aby se ke správnému názoru dopracovali sami. Volba výchovných prostředků a metod dle Krause a Poláčkové (2001) závisí na osobnosti vychovatele, který má být příkladem pro svěřené děti.

3.3.2.4 *Spolupráce při výchovném působení*

Od příchodu dítěte do DD se na jeho výchově podílí celá řada činitelů, jejichž společným „jmenovatelem“ je vychovatel a v rozhodující fázi ředitel zařízení. Nejdůležitější pro celkový harmonický a vyvážený rozvoj dítěte se jeví spolupráce:

- **s lékaři a odborníky** - zjištění biologických a psychologických faktorů, ovlivňujících výchovu a vzdělávání dětí, spolupráce s pedagogicko psychologickou poradnou, diagnostickým ústavem.

- **s původní rodinou** - pobyt dítěte v zařízení by měl být přechodnou záležitostí do doby, než se vztahy v rodině upraví. Někdy je nutno čelit i negativním tendencím ze strany rodičů. Děti si často rodiče idealizují, poněvadž jsou i přes své špatné zkušenosti na nich citově závislé, potřebují s nimi být v kontaktu. Pokud jsou podmínky v původní rodině alespoň v minimální míře vyhovující, mohou zákonní zástupci požádat ředitele DD o krátkodobý pobyt u nich o víkendů či prázdninách.

- **s učiteli** běžných typů škol, které děti a mládež navštěvují při pobytu v DD. Souběžná změna sociálního prostředí a školy velmi ovlivňuje školní výkon dítěte. Důležitý je vhodně zvolený přístup a metody výuky integrovaných dětí a jejich přijetí do skupiny spolužáků. Dobrá spolupráce s učiteli umožňuje v případě kladného postoje dítěte zlepšit školní neúspěšnost, odstranit záškoláctví apod.

- **s dalšími organizacemi** - pro volný čas dětí (návštěva zájmových kroužků při domech dětí a mládeže), občanskými sdruženími, nadacemi, veřejnou správou a samosprávou.

3.4 Proces legislativních změn v současné ústavní výchově

Základní právní normou, kterou se řídí proces ústavní výchovy je v současné platné znění zákona č. 109/2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Uvedená norma byla přijata v roce 2002, několikrát prošla novelizací (poslední právní úprava 352/2011 Sb.), ne však natolik, aby plně reflektovala na současné společenské a odborné potřeby. Vzhledem k požadavkům praxe, souvislosti s trendy v systému o ohrožené děti vyvstala tedy potřeba novelizovat některé ustanovení zákona (V zájmu dítěte, 2011).

Pro účelnost a smysluplnost zákonné úpravy je však podstatné, aby zde byly zapracovány požadavky vycházející z praxe. Pro návrh zákona je především důležité shromáždit a vyhodnotit podklady z terénu tzn. z jednotlivých školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy i pro preventivní výchovnou péči. Tyto následně předložit prostřednictvím pracovních skupin složených z odborníků za zařízení, středisek, krajských úřadů a odborných asociací k legislativnímu procesu s požadavkem na jejich zapracování do návrhu zákona. Cílem novely zákona č. 109/2002 by mělo být posílení preventivní poradenské složky, s důrazem na přednostní poradenskou ambulantní péči středisek a zařízení s tím, že je nutná potřeba spolupráce podpory a pomoci ohroženým rodinám. Změnit účel stávajících zařízení směrem k jejich větší specializaci a zaměření na výchovné programy podle aktuálních potřeb klientely. Výrazným posunem je požadavek na zdůraznění nejlepšího zájmu dítěte, jako prvořadým kritériem pro poskytování péče jak preventivní tak i náhradní výchovné (Asociace náhradní výchovy, 2011).

3.4.1 Novelizační změny v zákoně č. 109/2002 Sb.

Pokud bychom se tedy zaměřili pouze na zcela zásadní změny navrhované v připravované novele zákona č 109/2002 Sb. je třeba se pozastavit již u znění § 1, který je doplněn tak, aby přesněji definoval základní cíle ústavní výchovy. Vymezení cílů ústavní výchovy by mělo především vycházet ze současných potřeb, společenských požadavků s ohledem na cílové transformace pobytových zařízení a související restrukturalizaci stávající sítě náhradní výchovy (V zájmu dítěte, 2011).

Cíle ústavní a ochranné výchovy

Ve smyslu Úmluvy o právech dítěte a Úmluvy o výkonu práv dětí a Národního akčního plánu transformace a sjednocení péče o ohrožené děti by však měla být v zákoně stanoveno, že *cílem ústavní výchovy a ochranné výchovy je vytvoření podmínek pro to, aby se dítě mohlo v co nejkratší době vrátit do rodiny (do svého přirozeného prostředí) nebo umístit do náhradní rodinné péče. Pobyt dítěte v zařízení musí být stanoven pouze na dobu, po kterou přetrvávají příčiny umístění a musí se co nejvíce blížit běžnému životu dítěte v rodině i ve společnosti, s přihlédnutím k individuálním a specifickým potřebám dětí.* Zároveň by měly být stanoveny konkrétní povinnosti zařízení institucionální výchovy (vytváření podmínek, spolupráce při sanaci rodiny a umožnění kontaktu i se širší rodinou). Naplnění cíle pomáhat dítěti i jeho rodině při zajištění podmínek nezbytných pro jeho zdravý tělesný, duševní, mravní a sociální rozvoj, lze dosáhnout především zachováním kontaktu s rodinou, její účasti na výchově dítěte a pomoci vytvářet podmínky pro návrat dítěte do rodiny. Proto je zcela nezbytné, aby pracovníci zařízení maximálně podporovali účelný kontakt s rodinou, aby rodinu informovali o vývoji dítěte a jeho potřebách, doprovázeli rodinu před převzetím dítěte zpět do své péče či aby rodina byla přizývána k rozhodování o dítěti.

Poskytování preventivně výchovné služby v zařízení

Další zásadní navrhovanou změnou je umožnit rozšíření činnosti zařízení pro výkon ústavní výchovy v oblasti primární prevence a to tak, aby se *souhlasem zřizovatele a příslušně územního diagnostického ústavu mohlo zařízení poskytovat preventivně výchovnou péči.* V současnosti všechna zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy jsou vybavena příslušně vzdělaným, kvalifikovaným a prověřeným personálem mohla poskytovat službu i v podobě péče mimo institutu ústavní výchovy (např. ambulantní péče, blízkost takového zařízení v dosahu ohroženého dítěte, hospitalizace rodiče v nemocnici, apod.) a tím se pro ohrožené děti mohou další alternativou v nově vytvářené záchranné síti.

Tento krok umožňuje využít obrovského potenciálu, který tento školský systém MŠMT nabízí a přitom není v rozporu, naopak podporuje současné transformační trendy. Mnohem rychleji, efektivněji a hospodárněji se přitom do reálné podoby dají zavést preventivně výchovné služby po celém území ČR podle potřeb jednotlivých regionů. Současně je umožněno mnohem větší plošné pokrytí a zasíťování zařízení pro preventivní služby,

kdy jednoznačně se jde vstříc potřebám a zájmům dítěte a jeho rodiny.

Pobyt dítěte v diagnostickém ústavu

Další navrhované změny se týkají činnosti diagnostických ústavů, jejich možnosti diagnostikovat děti pouze na základě souhlasu zákonných zástupců, délky pobytu. Stávající zákonné znění limituje délku pobytu na 8 týdnů (v jednom z návrhů zákona dokonce na 6 týdnů) a současně neumožňuje pobyt bez rozhodnutí soudu. Diagnostické ústavy mají v rámci školských zařízení pro výkon ústavní, ochranné a preventivně výchovné péče nejvyšší procento kvalifikovaných odborníků, kteří poskytují potřebným dětem komplexní odborné služby, jejichž součástí nemůže být pouze diagnostika, ale také terapeutické, resocializační a reedukační programy, rehabilitace i poradenství. *Zkrácení pobytu na maximální dobu 8 týdnů není v zájmu dítěte, neboť v potřebných a zdůvodněných případech neumožní realizovat odborné služby v nezbytném rozsahu, s cílem komplexní diagnostiky, vytvoření individuálního programu, úpravy problémů dítěte a jeho stabilizaci, navázání kontaktů a odborné práce s rodinou dítěte a jeho návratu do rodinného prostředí, nebo odchodu do vybraného následného zařízení.*

Diagnostika nemůže být nikdy pouhým cílem, ale pouze prostředkem vedoucím k optimalizování metod pomoci. Stanovení 8 týdenní maximální lhůty pobytu dětí v diagnostických ústavech neodpovídá potřebám praxe, neboť doba trvání předběžného opatření soudu, na základě kterého je cca 70% dětí umísťovaných do těchto ústavů, v naprosté většině případů přesahuje tento požadovaný termín a mnohé děti by pak musely být zcela zbytečně zatěžovány přemísťováním na dobu několika dnů až týdnů do jiného zařízení, kde by teprve čekaly na rozhodnutí soudu. Současně také je dodržení takto exaktně stanoveného termínu v mnoha případech technicky a organizačně nerealizovatelné, neboť v určitých obdobích roku není možné z kapacitních důvodů přemístit děti z diagnostických ústavů do následných školských zařízení, která nejlépe odpovídají jejich potřebám a jsou pro jejich rodiče nejlépe dosažitelná.

Mezi další navrhované změny ve vztahu k průběhu ústavní výchovy patří zejména možnosti:

- *umístění dítěte diagnostickým ústavem bez předchozího pobytu v tomto zařízení u zákonem vymezených případů do dětských domovů*

- *ustanovit se souhlasem ministerstva v diagnostickém ústavě výchovné skupiny pro účely dlouhodobé péče pro možné dokončení studia, poskytování psychologické a speciální péče*
- *možnost znovupřijetí nezaopatřené zletilé osoby připravující se na povolání, nejdéle však do věku 26 let a to do 6 měsíců (návrh až do 1 roku) po ukončení ústavní výchovy.*
- *přijmout do zařízení i nezletilou osobu na základě žádosti osob odpovědných za jeho výchovu bez předchozího rozhodnutí soudu*
- *zřizovateli umožnit snížit minimální počet dětí na jednu rodinnou buňku v dětských domovech, stejně tak počet rodinných skupin*
- *možnost poskytovat ve všech zařízeních speciálně pedagogické a psychologické služby ambulantní formou*

Samotný proces tvorby novely zákona dává naději, že právní norma, pokud projde jednotlivými stupni připomínkového a schvalovacího řízení, by měla vejít v účinnost k 1. 9. 2012. Novela zákona o výkonu ústavní výchovy již prošla ve Sněmovně prvním čtením (stav březen 2012) a v současné době míří k projednání do třech výborů. Přesto například podle poslance Jana Čechlovského (Čí je dítě, 2012) by bylo žádoucí, aby předkládaná novela doznala v rámci legislativního procesu ještě výrazných změn. Je tedy zcela jisté, že v oblasti schvalování zákona nepanuje shoda mezi všemi zainteresovanými subjekty a je zde stále vytvořen prostor pro zkvalitnění této právní normy, zvážení všech argumentů a odborných hledisek, poznatků a potřeb z praxe (Poslanecká sněmovna, 2012).

Co však je zřejmé, je skutečnost, že v případě novelizace zákona s ohledem na navrhované změny, by se zcela jistě zkvalitnil systém poskytovaných služeb jednotlivými typy školských zařízení, což by mělo za následek zlepšení situace v oblasti péče o ohrožené děti v České republice. Naproti tomu jeho nepřijetím, nebo přijetím s minimem navrhovaných změn by se výrazně omezila možnost koncepčních změn v oblasti náhradní výchovné péče a preventivní péče v rámci školství. V tom případě je zcela zřejmé, že další realizace péče nebude v souladu s podmínkami a požadavky stanovenými Národním akčním plánem péče o ohrožené děti a Rámcovou koncepcí MŠMT v oblasti transformace systému náhradní výchovné péče v zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivní výchovnou péči (MŠMT, 2009).

3.4.2 Transformační směry v ústavní výchově

Již mnoho let odborní pracovníci z nejrůznějších rezortů, včetně státních i nestátních subjektů, upozorňují na závažné nedostatky v systému péče o ohrožené děti, doložené množstvím empiricky získaných dat. Přestože se již dlouhodobě vynakládá mnoho času a prostředků na „mapování“ situace, včetně definování zájmů dětí a priorit péče, potřebné změny v systému se zatím nepodařilo vyřešit. Situaci také nijak nepomáhá účelová medializace proklamativně pojatých jednoduchých řešení, opírajících se o nepřesné a často zavádějící interpretování výsledků tzv. výzkumů, zatížených chybnou metodologií, nesprávnými údaji, nepřesným zpracováním a přehlížením významných proměnných, tedy s celkově mizivou hladinou validity (hodnocení kvality a úspěšnosti práce domovů a ústavů ve vztahu k počtům dětí porušujících zákon po odchodu z ústavní péče).

Důležitým předpokladem systémové, koordinované a efektivní ústavní výchovné péče v rezortu školství je funkční systém spolupracujících subjektů (domovů a ústavů), organizačně a metodicky propojený prostřednictvím diagnostických ústavů, disponujících potřebnými rozmišřovacími a koordinačními kompetencemi a poskytujícími příslušná data a potřebné návrhy zřizovateli.

V roce 2009 projednala předložený materiál s názvem „Návrh opatření k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti“, který vyjadřuje potřebu změny ve smyslu koordinace a zkvalitnění služeb poskytovaných zúčastněnými rezorty a jednotlivými subjekty (V zájmu dítěte, 2011). Výsledkem mezirezortní spolupráce by měla být realizace souvisejícího Národního akčního plánu, který definuje klíčové aktivity nutné pro zvýšení kvality péče (vytvoření závazných standardů kvality práce) a v konkrétním časovém horizontu stanovuje dílčí úkoly. *Základním cílem je optimalizace, zefektivnění a propojení všech zdrojů ve prospěch ohrožených dětí a jejich rodin, včetně profesionalizace a diverzifikace nabízených služeb ve státním i nestátním sektoru.*

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUMNÝ PROBLÉM

V současné české společnosti probíhá delší dobu celonárodní diskuze na téma transformace systému náhradní výchovy o ohrožené děti. Česká republika je dlouhodobě na mezinárodním poli kritizována, že systém náhradní výchovy je postaven na chybných východiscích a filozofii v přístupu k péči o ohrožené děti a jejich rodiny – převaha administrativy v oblasti sociální práce na úkor terénní a případové práce vede k tomu, že ohrožené děti a rodiny nejsou zavčas rozpoznány, detekovány a tudíž chybí včasná a účinná pomoc. Sociální terénní služby se doposud nestaly samozřejmou součástí sociálního pole potřebných rodin, ani součástí praktické sociální politiky státu. Dochází proto k tomu, že nejčastější (a značně pozdní) sociální intervencí je odebrání dítěte z rodiny a jeho umístění do začarovaného kruhu „ústavní výchovy“. Je otázkou, zda změna přístupu, zamýšlená profesionalizace pěstounské péče, snaha o zastřešení péče o ohrožené děti pod jeden resort, instituci a transformace subjektů ústavní výchovy je cestou k tomu, aby bylo eliminováno nebezpečí ohrožení dětí v biologických rodinách a současně poskytována efektivní pomoc v případě vzniku tohoto stavu.

4.1 Východiska výzkumu

Výzkumné zaměření na problematiku náhradní a ústavní výchovy a její směřování do budoucnosti je ovlivněno tím, že profesionálně působím v zařízení dětského domova jako vychovatel. Odborné diskuze, které v současnosti probíhají na poli institucionální výchovy, se mě profesně dotýkají, stejně jako ostatních pracovníků působících v oblasti ústavní výchovy. Je lidskou přirozeností pokládat otázky, vyjadřovat pochyby, doporučovat a hledat řešení. Problematika náhradní a s ní související ústavní výchovy je dlouhodobě diskutovaný problém. Podstata problematiky se odvíjí už od samotného slova náhrada, nahrazovat. Významově je zřejmé, že náhrada neznamena stejné, identické.

Stejně je tomu i v ústavní výchově. Nelze se domnívat, že zcela a beze zbytku nahradí péči rodinnou. Cílem je především rodinnou péči kompenzovat, poskytnout dětem pocit jistoty, bezpečí, klidný vývoj, přístup ke vzdělání, plynulou socializaci. A zde se nabízí výzkumný problém této práce, zda a do jaké míry je nutné plně nahrazovat tuto péči jinou formou, zda nelze systém ústavní výchovy upravit nebo nastavit tak, aby eliminoval negativa, paralelně ho propojit s jiným systémem náhradní výchovy, se snahou, aby bylo v maximální možné míře dosaženo funkčnosti systému, bez možných zvýšených negativních dopadů v rámci experimentů, na ty koho se změny nejvíce dotýkají..... dětí.

Podstatou řešení každého problému je diskuze nad problematikou samotnou, dosažení nejvhodnější řešení, schopnosti posouzení všech aspektů a vlivů. Pro vyhodnocení výzkumu bude přínosné posoudit, jak se na problematiku dívají pracovníci působící na odlišných typech zařízení, v nichž je uplatňována ústavní výchova. Za významné při realizaci toho šetření považuji možnost ověřit si, jak problematiku hodnotí pedagogové z dlouhodobější praxi v ústavní výchově, zda jejich hodnocením vztahu k jejich praxi ovlivňuje jejich názory, jestli a nakolik se budou odlišovat od názorů jejich kolegů, kteří nemají tolik praktických zkušeností s fungováním systému náhradní výchovy.

4.2 Cíl výzkumu

Formou kvantitativního výzkumného šetření u pedagogických pracovníků působících v zařízeních pro ústavní výchovu najít odpovědi na možnosti legislativních změn v ústavní výchově a zefektivnění systému péče o ohrožené děti.

4.2.1 Hlavní cíl výzkumu

Hlavním cílem výzkumu je:

- Zmapovat odborné postoje pedagogických pracovníků působících v zařízení ústavní výchovy na předkládané transformační změny v oblasti ústavní výchovy

4.2.2 Dílčí cíle výzkumu

Dílčími cíly výzkumu jsou:

- identifikovat na základě šetření základní problémy v náhradní výchově z pohledu zainteresovaných subjektů - pedagogických pracovníků působících v zařízení pro výkon ústavní výchovy
- z pohledu pedagogických pracovníků vyhodnotit základní pozitiva a negativa předkládané změny zákona č.109/2002 jako klíčového zákona v oblasti předpokládaných změn v ústavní výchově
- posoudit změny v připravované novelizaci výše uvedeného zákona, znění jednotlivých ustanovení zákona, jejich dopad na činnost zainteresovaných subjektů
- získat kompetentní návrhy řešení situace v oblasti ústavní výchovy ze strany pedagogických pracovníků

Klíčovými pojmy tohoto výzkumu jsou především pojmy zmiňované v teoretické části této práce:

- *Výchova*
- *Náhradní výchova*
- *Ústavní výchova*
- *Dětské domovy*

4.3 Výzkumné otázky, hypotézy

V rámci daného výzkumného problému byly stanoveny následující výzkumné otázky:

1. *Jaké jsou komplexní postoje pedagogických pracovníků v ústavní výchově k efektivitě celého systému náhradní výchovy v České republice?*
2. *Jsou pedagogičtí pracovníci schopni posoudit a vyhodnotit hlavní nedostatky, které se projevují v současném systému náhradní výchovy?*
3. *Do jaké míry jsou pedagogové seznámeni s návrhy legislativních změn v připravované novele zákona č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní a ochranné výchovy?*
4. *Jaké jsou postoje pedagogických pracovníků k současnému legislativnímu stavu a navrhované novelizaci?*
5. *Jak hodnotí pedagogové na jednotlivých pracovištích připravované změny v zákoně č. 109/2002 Sb., které se přímo dotýkají činnosti v jejich zařízení?*

Na základě těchto výzkumných otázek byly vytvořeny následující hypotézy, které jsou založeny na předpokladu, že:

- **Hypotéza č. 1:** *Pedagogové z dětských domovů hodnotí efektivitu náhradní výchovy rozdílně než pedagogové z jiných typů zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy*
- **Hypotéza č. 2:** *Na hodnocení systému náhradní výchovy ze strany respondentů má určující vliv délka jejich dosažené pedagogické praxe*

4.4 Cílová skupina výzkumu

Cílovou skupinou výzkumu je odborná pedagogická veřejnost, formou záměrného výběru definovaná jako základní výzkumný soubor. Základní soubor tvoří 124 pedagogů v 13 v dětských domovech (102) a 1 výchovného ústavu (11), dislokovaných na území Zlínského kraje a příslušného diagnostického ústavu Brno – Hlinky (11).

4.5 Výzkumná metoda

Pro námi definovaný konkrétní výzkumný problém a cíle výzkumu bylo jedním z nejdůležitějších kritérií zjištění odborných postojů pedagogických pracovníků. Vzhledem k záměru u výzkumu – zjištění znalostí u definovaného vzorku, byla zvolena metoda dotazníkového šetření (Gavora, 2004).

4.5.1 Výzkumný nástroj

Jako základní výzkumný nástroj pro sběr dat je použit dotazník. Struktura dotazníku vychází z dostupné odborné metodiky výzkumu, obsahuje 18 otázek z problematiky současné náhradní výchovy. Otázky jsou rozděleny na dvě části. První část zjišťuje základní údaje respondentů, druhou část tvoří otázky odborného charakteru, směřující k zjištění názorů a postojů respondentů na náhradní výchovu jako celek a na připravované legislativní a transformační změny v ústavní výchově.

4.6 Výzkumný vzorek

Celkem bylo v rámci dotazníkové šetření osloveno 13 zařízení pro ústavní výchovu a ochranou výchovu dislokovaných na území Zlínského kraje a místně příslušný diagnostický ústav v Brně - Hlinky.

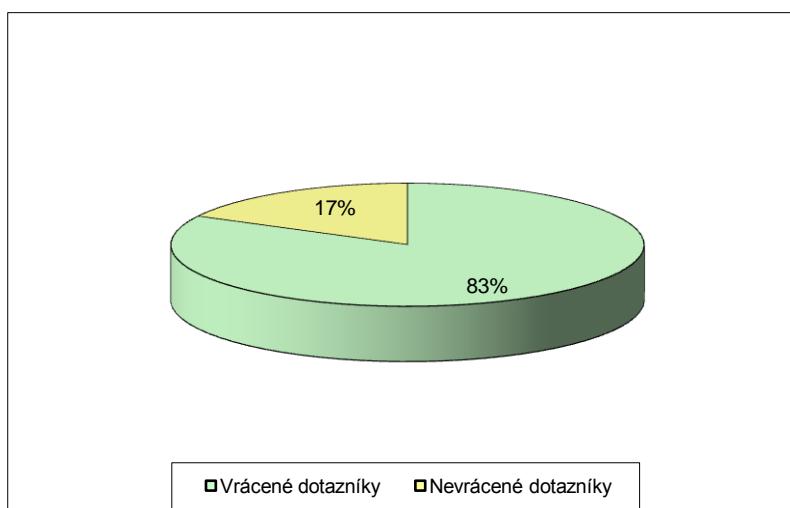
- *Dětský domov Zlín*
- *Dětský domov Vizovice*
- *Dětský domov, Základní škola a Praktická škola Valašské Klobouky*
- *Dětský domov Kroměříž*
- *Dětský domov Uherské Hradiště*
- *Dětský domov Uherský Ostroh*

- *Dětský domov Bojkovice*
- *Dětský domov Valašské Meziříčí*
- *Dětský domov a Základní škola Liptál*
- *Dětský domov Zašová*
- *Dětský domov a Základní škola Vizovice*
- *Dětský domov, Základní škola speciální a Praktická škola Zlín*
- *Výchovný ústav Střilky*
- *Dětský diagnostický ústav Brno- Hlinky*

Z celkového počtu 150 ks rozeslaných dotazníků se vrátilo k vyhodnocení 124 ks, ve kterých se k problematice rovných příležitostí vyjádřilo 98 žen a 26 mužů.

Tab. 1. *Počet rozeslaných dotazníků*

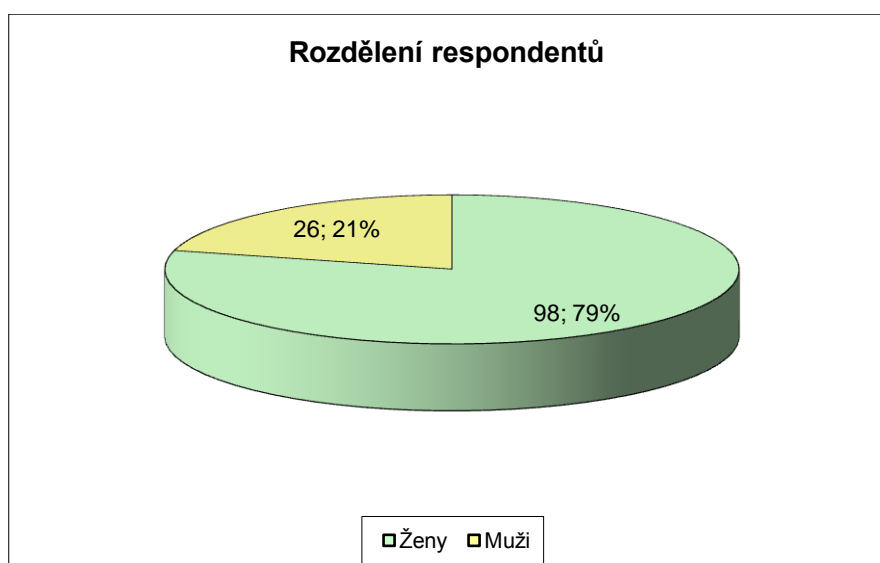
Zjištění	%	Počet
Vrácené dotazníky	83	124
Nevrácené dotazníky	17	26
Celkem	100	150

Graf 2. *Počet rozeslaných dotazníků*

Tab. 2. Rozdělení respondentů dle pohlaví

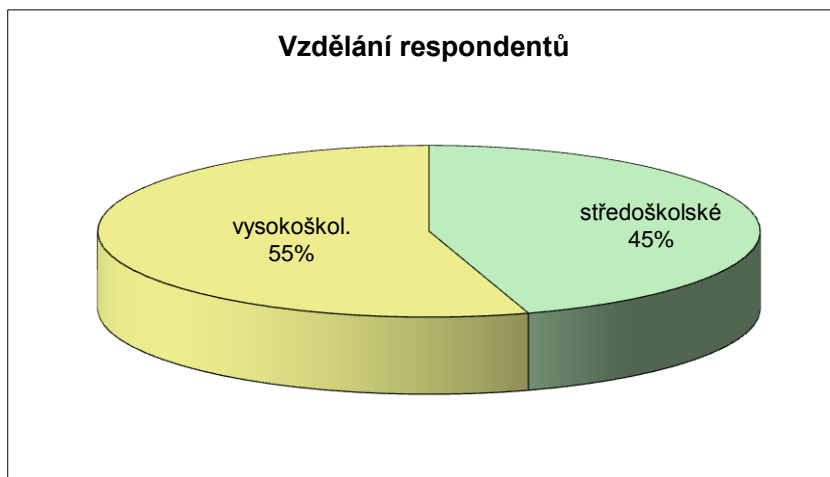
Zjištění	%	Počet
Ženy	79	98
Muži	21	26
Celkem	100	124

Graf 3. Rozdělení respondentů dle pohlaví

Další část dotazníkového šetření byla zaměřena na zjištění dosaženého vzdělání pedagogů, které je u většiny respondentů v souladu se zákonem č. 563/2004 o pedagogických pracovnících.

Tab. 3. Dosažené vzdělání respondentů

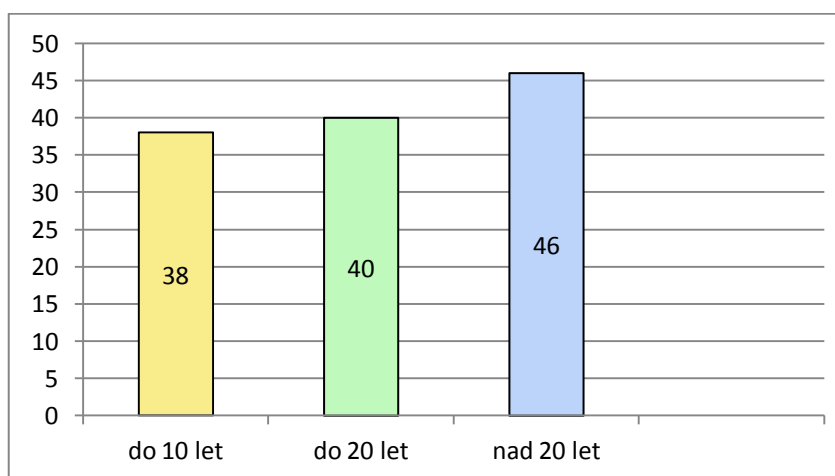
Zjištění	%	Počet
Středoškolské vzdělání	45	56
Vysokoškolské vzdělání	55	68
Celkem	100	124

Graf 4. Dosažené vzdělání respondentů

Tab. 4. Pedagogická praxe respondentů

Zjištění	%	Počet
Praxe do 10 let	31	38
Praxe do 20 let	32	40
Praxe nad 20 let	37	46
Celkem	100	124

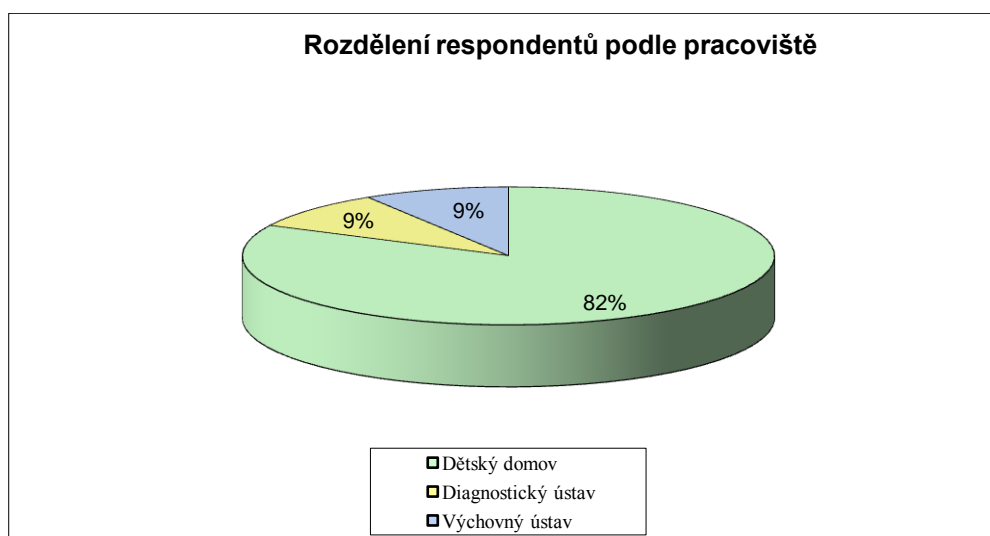
Graf 5. Pedagogická praxe respondentů

Z dotazníkového šetření týkající se praxe respondentů vyplynulo, že je zde poměrně

rovnoměrné zastoupení respondentů s dosaženou praxí do 10 let, do 20 let a s praxí nad 20 let. Tato vyváženost je výhodná pro získání co nejobjektivnějších výsledků praktického šetření zkoumané problematiky.

Tab. 5. Rozdělení respondentů podle typu pracoviště

Zjištění	%	Počet
Dětský domov	82	102
Výchovný ústav	9	11
Diagnostický ústav	9	11
Celkem	100	124

Graf 6. Rozdělení respondentů podle pracovišť

Další část dotazníkového šetření byla zaměřena na zjištění, v jakém typu zařízení pro ústavní výchovu respondenti profesně působí. Vzhledem k tomu, že na území Zlínského kraje je dislokován pouze jeden výchovný ústav, spadající pod příslušný diagnostický ústav v Brně- Hlinky, je nejvíce zastoupena ve výzkumném šetření skupina pedagogických pracovníků z dětských domovů Zlínského kraje.

4.7 Vyhodnocení dotazníkového šetření

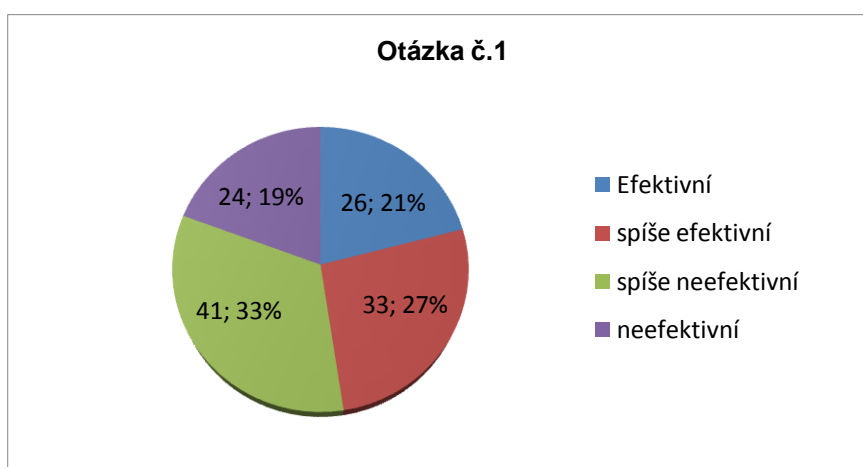
Vyhodnocení otázek zařazených v dotazníku je provedeno tabulkově, doplněno grafickým znázorněním a textovým vyhodnocením u jednotlivých odpovědí.

Otázka č. 1. „Jak byste na základě Vašich zkušeností nejlépe charakterizovali současný systém náhradní výchovy v ČR?“

Uvedená otázka byla zaměřena na zjištění, do jaké míry považují respondenti za efektivní současný systém náhradní výchovy v České republice. Postoje k této otázce jsou zcela jistě ovlivněny osobní zkušeností respondentů se systémem náhradní výchovy, délkou praktického působení a tím spojeným vnímáním efektivity této problematiky.

Tab. 6a). Otázka č. 1

Zjištění	%	Počet
efektivní	21	26
spíše efektivní	27	33
spíše neefektivní	33	41
neefektivní	19	24
Celkem	100	124

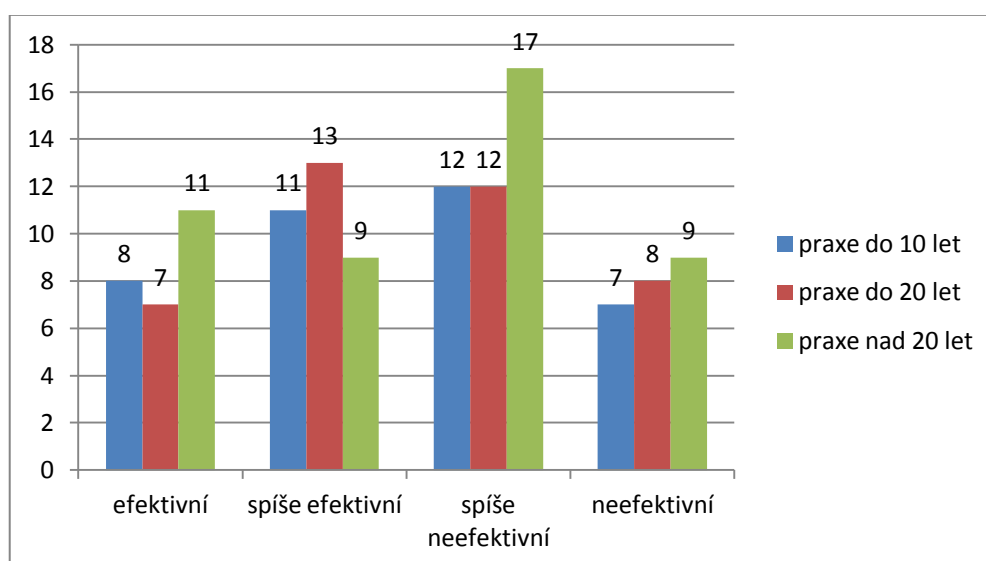

Graf 7a). Otázka č. 1

Z uvedené tabulky je patrné, že současný systém náhradní výchovy považuje za efektivní, či spíše efektivní, menší část oslovených respondentů (48%). *Nadpoloviční většina se přiklonila k názoru, že současný systém náhradní výchovy považuje za málo efektivní (52%).* Ve vztahu k délce praxe negativně hodnotilo systém více pedagogů z delší dobou praxe, logicky to plyne z jejich větších pedagogických, odborných i praktických zkušeností, tím i možností posuzování problematiky náhradní výchovy v delším časovém horizontu. Efektivita je zde považována za komplexní zhodnocení všech vlivů působících na systém, jak je komparačně doplněno v otázce č. 2. dotazníkového šetření.

Tab. 6b). Otázka č. 1.

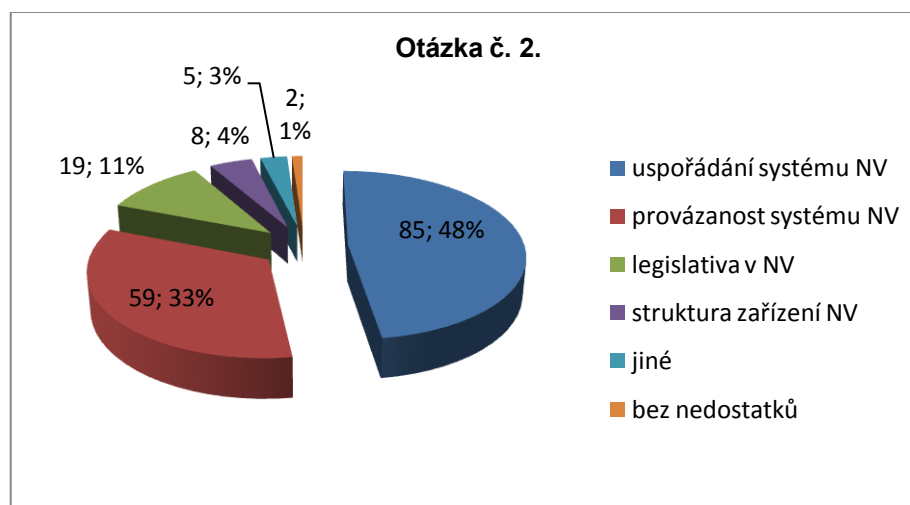
Praxe	Do 10 let	Do 20 let	Nad 20 let	Počet
Zjištění				
efektivní	8	7	11	26
Spíše efektivní	11	13	9	33
Spíše neefektivní	12	12	17	41
Neefektivní	7	8	9	24
Celkem	38	40	46	124

Graf 7b). Otázka č. 1

Otázka č. 2. „Hlavní nedostatky v současném systému náhradní výchovy spatřujete:“

Otázka doplňuje předchozí otázku, dává možnost respondentům blíže zhodnotit náhradní výchovu, zjistit jaké základní negativa ze strany respondentů převažují při hodnocení. Na základě studií odborné literatury zaměřených na náhradní výchovu, z osobních zkušeností z praxe bylo do otázky zapracováno více možností odpovědí, spolu s možností vlastního pohledu na zkoumanou problematiku. Současný systém náhradní výchovy je možné posuzovat jak z hlediska strukturálního rozdělení dotčených subjektů, platné legislativy spojené se systémem náhradní péče, tak i s fungováním a zaměřením činnosti jednotlivých zařízení. Jeho efektivita je z velké míry závislá na optimálním propojení, koordinovanosti a návaznosti všech subjektů, zohledňování současných i budoucích společenských potřeb a především prvotního sledování zájmů a potřeb dětí.

Graf 8. Otázka č. 2

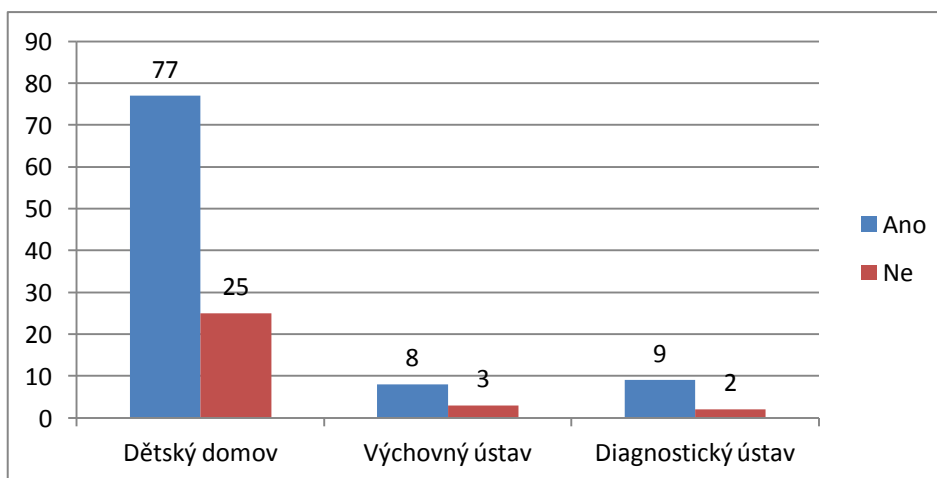
Na základě vyhodnoceného šetření je patrné, že respondenti nejvíce problematicky hodnotí uspořádání systému, jeho rozdělení mezi více ministerstev (48%). Tato problematika je dlouhodobě diskutovaná, je snahou najít společné řešení tak, aby mohla být náhradní výchova řízena jednou zastřešující institucí. S tím koresponduje i možnost provázanosti systému, zainteresovaných subjektů, jež postrádá 33 % oslovených respondentů. Nedostatky v legislativní oblasti shledává 11% dotázaných, mezi hlavní nedostatky je současně uváděna oblast soudnictví, práce odborů péče o dítě, provázanost s neziskovým sektorem.

Otázka č. 3. „ Zaregistrovali jste přípravu novelizace zákona č.109/2002 Sb. o výkonu ústavní a ochranné výchovy? “

Výkon ústavní výchovy je legislativně upraven v zákoně č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní a ochranné výchovy. Norma byla přijata v roce 2002, byla několikrát novelizována, naposledy v roce 2011. V současné době probíhá legislativní proces, jehož cílem je upravit zákon tak, aby odrážel současné potřeby a trendy v oblasti ústavní výchovy. Proces změn by měl zohlednit potřeby praxe, připomínky a podněty odborné veřejnosti a zainteresovaných subjektů tak, aby byl co nejvíce přínosný v oblasti péče o ohrožené děti. Část výzkumu se proto zaměřuje na informovanost a posouzení připravované novelizace pracovníky ústavních zařízení.

Tab. 7. Otázka č. 3.

Zařízení	Dětský domov	Výchovný ústav	Diagnostický ústav	%	počet
Zjištění					
ANO	77	8	9	76	94
NE	25	3	2	24	30
Celkem	102	11	11	100	124

Graf 9. Otázka č. 3

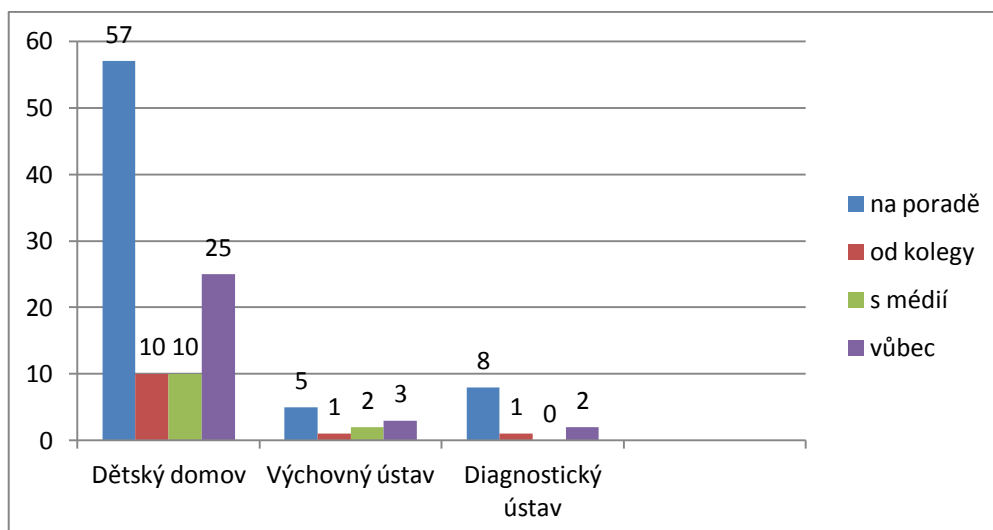
Vyhodnocením této otázky bylo zjištěno, že informovanost o připravovaných změnách v zákoně 109/2002 Sb. je u pracovníků v ústavních zařízeních na velmi dobré úrovni, povědomí o legislativních změnách má 76 % všech oslovených respondentů, ve vztahu k jednotlivým pracovištím je informovanost rovnoměrná. Uvedené číslo je zcela jistě pozitivním zjištěním, dokládá profesní zájem o problematiku, odbornou kompetentnost. Pro proces legislativních změn je důležité, aby legislativní norma byla diskutována, s důrazem na potřeby vyplývající ze současných požadavků a poznatků odborníků, jež normu následně aplikují v praxi.

Otázka č. 4. „S návrhem zákona č.109/2002 Sb. jste seznámil/a ?“

Důležitým zjištěním je, že nadpoloviční většina se s připravovanou novelizací seznámila na pracovištích v rámci pracovních porad a diskuzí s kolegy. Tento fakt je důležitý především pro možnost přenosu informací z nižších řídicích článků na vyšší tak, aby bylo dosaženo efektivního přenosu informací, jejich zapracování do důvodových zpráv příslušných školských orgánů, které se následně zúčastňují procesu tvorby novelizačních změn zákona 109/2002 Sb.

Tab. 8. Otázka č. 4.

Zařízení	Dětský	Výchovný	Diagnostický	%	Počet
Zjištění	domov	ústav	ústav		
na poradě	57	5	8	56	70
od kolegy	10	1	1	10	12
s medií	10	2	-	10	12
vůbec	25	3	2	24	30
Celkem	102	11	11	100	124

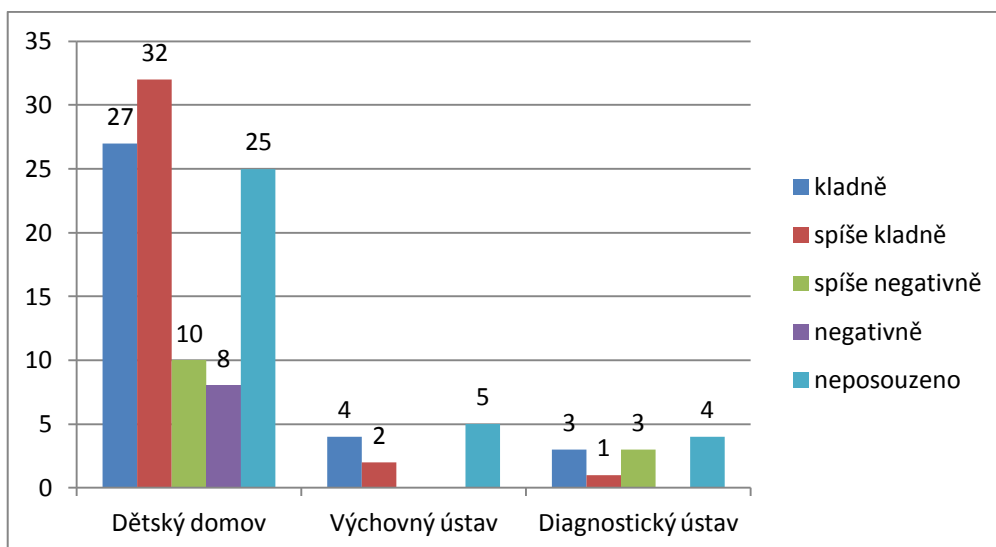

Graf 10. Otázka č. 4

Otázka č. 5. „Jak hodnotíte obsah připravované novelizaci zákona č. 109/2002 Sb. ve vztahu k problematice současné ústavní výchovy?“

Tab. 9. Otázka č. 5.

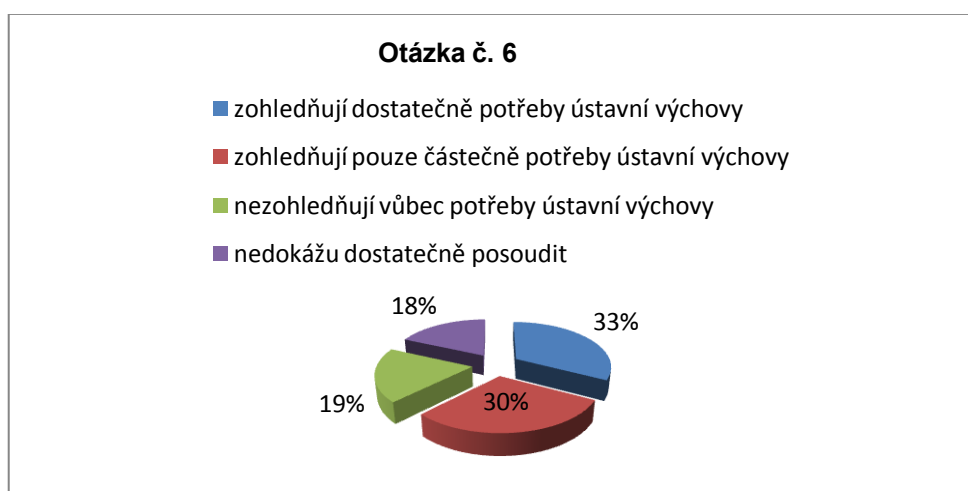
Zařízení	Dětský domov	Výchovný ústav	Diagnostický ústav	%	Počet
Zjištění					
Kladně	27	4	3	27	34
spíše kladně	32	2	1	28	35
Spíše negativně	10	-	3	11	13
negativně	8	-	-	6	8
nemohu posoudit	25	5	4	28	34
Celkem	102	11	11	100	124

Graf 11. Otázka č. 5

Připravovanou novelizaci zákona č. 109/2002 Sb. hodnotí kladně více než 50% dotázaných respondentů. Negativně se k novelizaci vyjadřuje 20% dotázaných, 30% respondentů není schopno posoudit obsah novely a její dopad do oblasti ústavní výchovy.

Otázku č. 5. můžeme vyhodnotit v komparaci s otázkou č. 6, zaměřenou na zjištění, zda a do jaké míry odráží připravovaná novela potřeby v ústavní výchově, zda zohledňuje potřeby jednotlivých zařízení a v nich umístovaných dětí. Docházíme ke zjištění, že stejně jak u předchozí otázky i zde se nadpoloviční většina respondentů shoduje v tom, že novelizace odráží ve svých změnách potřeby v ústavní a ochranné výchově.

Graf 12. Otázka č. 6

Otázka č. 7: „Pokud byste měl/a charakterizovat pozitiva a negativa obsahu připravované novelizace zákona č. 109/2002 byly by to zejména:“

Otázka se zaměřuje na celkové zhodnocení připravované právní normy, posouzení pozitivního a negativního přínosu, praktických dopadů do oblasti ústavní výchovy, činnosti v jednotlivých typech zařízení pro výkon ústavní výchovy. Tyto poznatky jsou důležité především pro proces přípravy zákona, možnosti případných změn a úprav ve znění jednotlivých ustanovení zákona. Celkově lze výsledky šetření u otázky č. 7 shrnout následovně:

Pozitiva předkládaného návrhu novelizace zákona č. 109/2002 Sb. dle respondentů:

- *sledování práv, zájmů a potřeb dětí, podpora individuálního přístupu*
- *podpora možnosti stávajících zařízení poskytovat preventivně výchovné služby*
- *zachování práva zřizovatele rozhodovat o kapacitách v závislosti na vynaložených investicích*
- *umístění dítěte mladšího 15 let (které nemá závažné poruchy chování) bez předchozího pobytu v diagnostickém ústavu*
- *možnost zřízení nových pracovních pozic pro potřeby zkvalitnění výchovné činnosti*
- *ochrana práv a hájení zájmů dítěte - pravomoci ředitele zařízení*

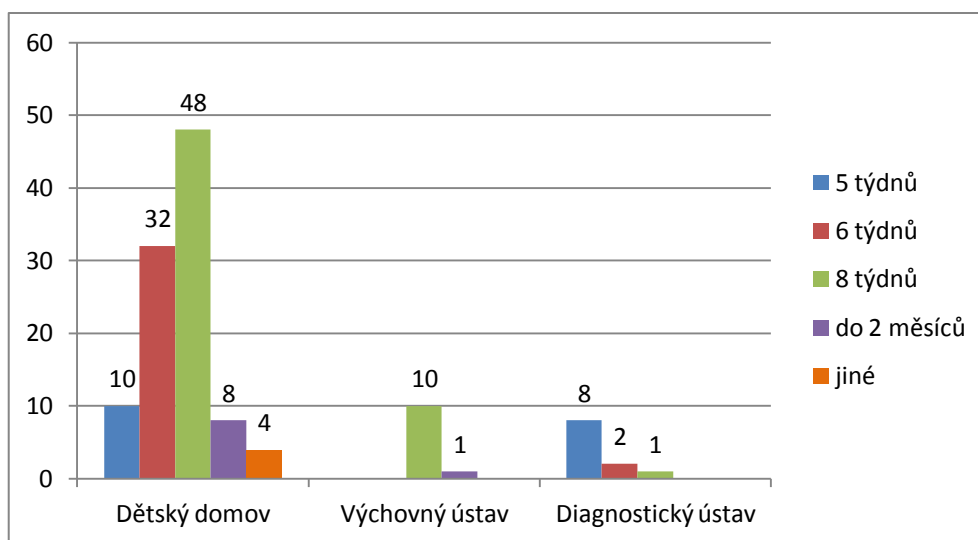
Negativa předkládaného návrhu novelizace zákona č. 109/2002 Sb. dle respondentů:

- *zákonem přesně nedefinované cíle, vymezení účelu sledovaného zákonem*
- *délka pobytu dítěte v diagnostickém ústavu a problematika zachování sourozeneckých vazeb*
- *zohlednění specifických potřeb dětí, individuálního přístupu k nim*
- *chybí propojení s legislativou resortu MPSV*

Otázka č. 8. „Pro potřeby kvalitní diagnostiky by měl zákon umožnit diagnostiku dítěte v diagnostickém ústavu nejméně po dobu:“

Tab. 10. Otázka č. 8.

Zařízení	Dětský domov	Výchovný ústav	Diagnostický ústav	%	Počet
Zjištění					
5 týdnů	10	-	-	8	10
6 týdnů	32	-	2	27	34
8 týdnů	48	10	8	53	66
individuálně max. 2 měsíce	8	1	1	8	10
jiné	4	-	-	4	4
Celkem	102	11	11	100	124

Graf 13. Otázka č. 8.

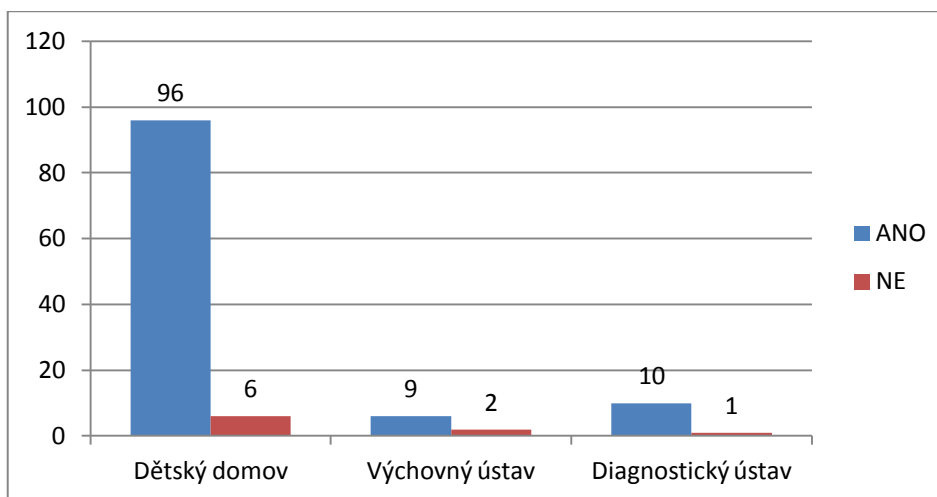
Nejvíce respondentů (53%) dle výsledku šetření upřednostňuje 8 týdenní diagnostický pobyt jako dostatečný pro provedení kvalitní diagnostiky dítěte. Tento názor je v souladu s připravovanou změnou v zákoně, jež ponechává 8 týdenní délku diagnostiky oproti původním návrhům, které tuto lhůtu zkracovaly na 6 týdnů. Ve znění ustanovení

zákona je ze strany odborné veřejnosti navrhováno doplnění o „zpravidla 8 týdnů“, které by umožňovalo flexibilně reagovat na potřeby dětí a v odůvodněných případech lhůtu změnit.

Otázka č. 9 „Měl by mít diagnostický ústav umožněn zákonem přijímat děti bez soudního rozhodnutí na základě žádosti osoby odpovědné za výchovu?“

Tab. 11. Otázka č. 9.

Zařízení	Dětský domov	Výchovný ústav	Diagnostický ústav	%	počet
Zjištění					
ANO	96	9	10	93	115
NE	6	2	1	7	9
Celkem	102	11	11	100	124

Graf 14. Otázka č. 9

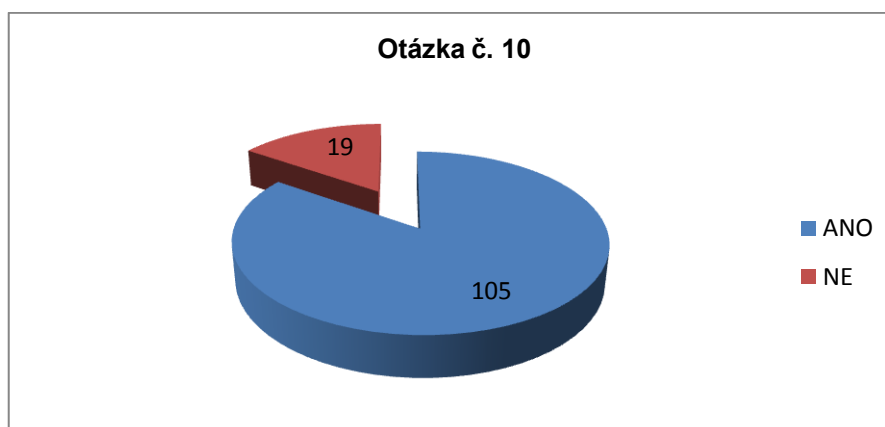
Jedna z verzí návrhů v připravované novelizaci zákona 109/2002 má za cíl změnu výhradního poskytovatele poradenských preventivních služeb, která by měla být dle návrhu plně v kompetenci středisek výchovné péče (nově středisek preventivních služeb).

Tato změna by však neumožňovala poskytovat tuto službu v zařízení diagnostické ústavu, stejně tak odebírá možnost poskytovat dlouhodobé pobyty dětem v tomto zařízení. S tím nesouhlasí 93% dotázaných pedagogů ve všech zařízeních, kteří se vyslovili pro zachování těchto kompetencí diagnostickému ústavu.

Otázka č. 10. „ Měla by novelizace zákona umožnit zařízením pro ústavní výchovu rozšířit své služby více do oblasti aktivní primární prevence?“

Tab. 12. Otázka č. 10.

Zařízení	Dětský domov	Výchovný ústav	Diagnostický ústav	%	počet
Zjištění					
ANO	88	9	8	85	105
NE	14	2	3	15	19
Celkem	102	11	11	100	124

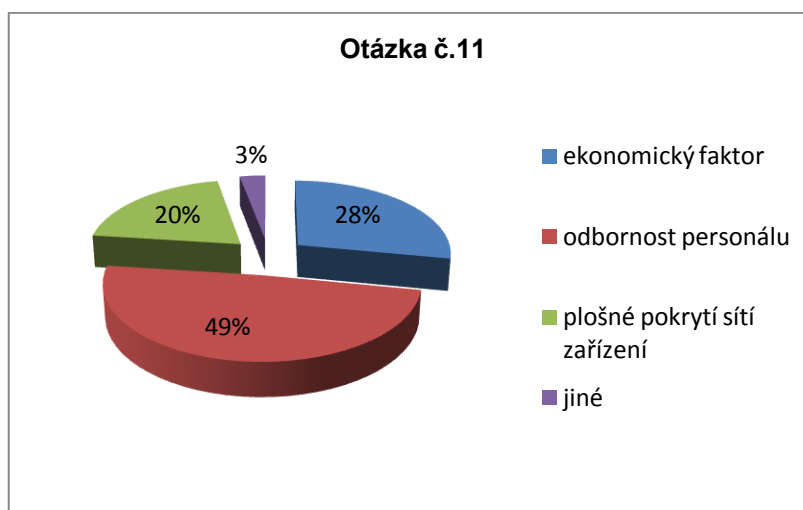
Graf 15. Otázka č. 10.

Uvedená otázka koresponduje s předchozí otázkou č. 9 a zkoumá, zda by bylo přínosné umožnit i ostatním typům zařízení výrazněji se podílet na preventivním působení v oblasti péče o ohrožené děti. Bylo by tak možné využít potenciálu zařízení, odborného i technického k výraznějšímu posílení role prevence, poradenských služeb, práce s rodinou. Pozitivně se k této možnosti ve výzkumu vyjádřilo 85% dotazovaných responden-

tů. Toto vysoké číslo je zcela jistě ovlivněno odborným pohledem a podloženo zkušenostmi s praktické činnosti v zařízeních.

Otázka č. 11. „ V čem by případně mohlo být takové rozšíření služeb dle vašeho názoru přínosné?

Jak vyplynulo z vyhodnocení předchozí otázky, 85 % dotazovaných pedagogů působících v zařízení pro výkon ústavní o ochranné výchovy se vyjádřilo kladně k možnosti poskytování preventivních služeb v rámci jednotlivých zařízení. Tuto možnost respondenti zdůvodňují *odborným hlediskem*. V současnosti v zařízeních pracuje velké množství vysokoškolsky vzdělaných pedagogů (zákon 563/2004 Sb.), jejichž kvalifikace speciálních a sociálních pedagogů je možné plně využít v poradenské činnosti, při práci s ohroženými dětmi a problémovými rodinami. Důležitým hlediskem dle respondentů je *ekonomický faktor*, kdy při využití potenciálu současných zařízení by nebylo možné navyšovat rozpočty zřizovatelů na zřizování nových poradenských center. Mezi další výhody uvádějí respondenti *potenciálu zařízení* tak, aby mohli plně působit v místě své dislokace. Zřizovatelem by bylo možné kombinovat typy poskytovaných služeb tak, aby docházelo k jejich překrývání, lepší dosažitelnosti a efektivitě.

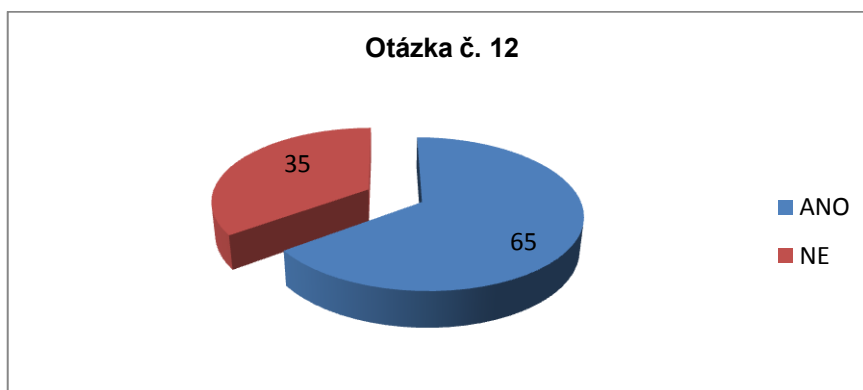
Graf 16. Otázka č. 11.

Otázka č. 12 „Myslíte si, že struktura dětských domovů by mělo být více kategorizována s ohledem na specifické a individuální potřeby umístěvaných dětí?“

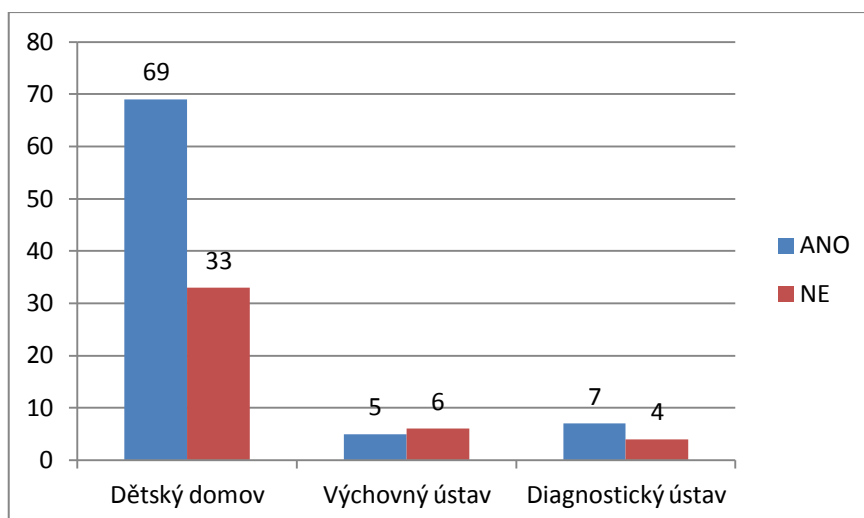
Tab. 13. Otázka č. 12.

Zařízení	Dětský domov	Výchovný ústav	Diagnostický ústav	%	počet
ANO	69	5	7	65	81
NE	33	6	4	35	43
Celkem	102	11	11	100	124

Pro možné rozdělení dětských domovů, jejich specializaci dle věkové hranice a specifických potřeb dětí, se vyslovilo 65 % všech dotázaných pedagogů. Souhlasně se vyjádřila většina pracovníků v dětských domovech a diagnostickém ústavu, naproti tomu pracovníci z výchovného ústavu se ve většině vyslovili proti takovéto kategorizaci. S ohledem na zažitou praxi umístění dětí do zařízení, by kategorizace dětských domovů narážela na problémy s umístěváním sourozeneckých skupin, tvoření pozitivních vazeb uvnitř skupin vrstevnických. Pozitivem by bylo vytvoření prostoru pro individuální práci a přístup k dětem, zacílený na určitou věkovou skupinu, snížení možnosti negativního výchovného působení a ovlivňování staršími dětmi, přenos sociálně patologických jevů uvnitř výchovné skupiny.

Graf 17a). Otázka č. 12.

Graf 17b). Otázka č. 12.

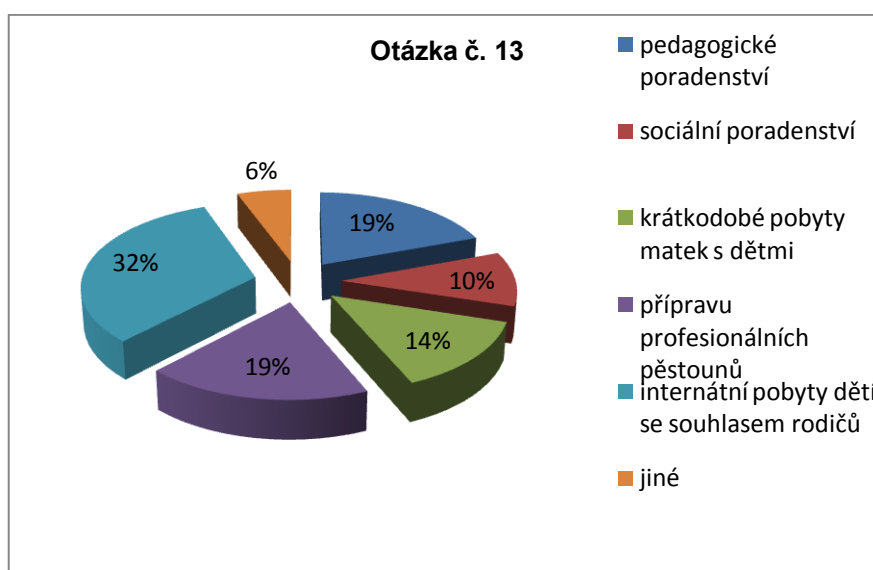
Otázka č. 13. „ Jaké další typy služeb by zařízení dětských domovů mohlo poskytovat v rámci prevence a péče o ohrožené děti?“

Otázka se zaměřila na zjištění, jaké typy činnosti by mohly v rámci svého působení poskytovat dětské domovy a jak by se jejich činnost mohla rozšířit v rámci působení do oblasti péče o ohrožené děti. Z možností, které byly nejvíce odborně diskutovány, se nejvíce pedagogů přiklonilo k možnosti internátních pobytů dětí se souhlasem (32%), poskytování pedagogického poradenství (19%), podílet se na přípravě profesionálních pěstounů (19%).

Tab. 14. Otázka č. 13.

Zařízení	Dětský domov	Výchovný ústav	Diagnostický ústav	%	Počet
Zjištění					
pedagogické poradenství	21	1	2	19	24
sociální poradenství	11	1	1	10	13
krátkodobé pobyty matek s dětmi	17			14	17

přípravu profesionálních pěstounů	15	3	5	19	23
internátní pobyty dětí se souhlasem rodičů	32	5	3	32	40
jiné	6	1		6	7
Celkem	102	11	11	100	124

Graf 18. Otázka č. 13.

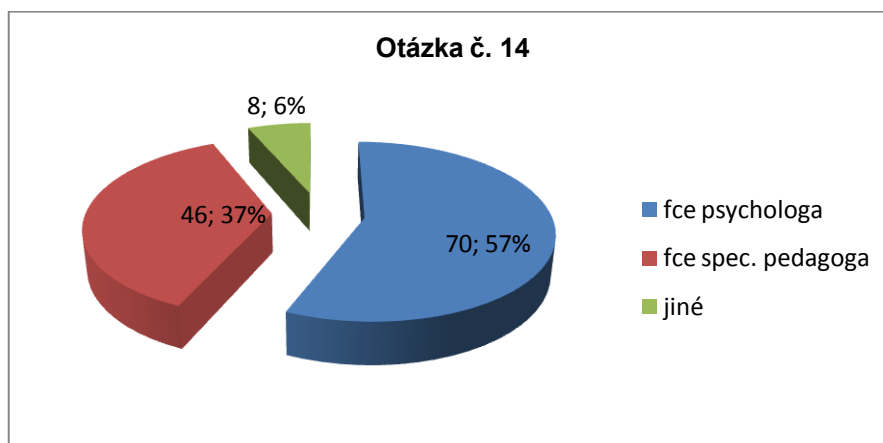
Otázka č. 14. „Jakou pracovní pozici by měla umožnit novelizace zákona č. 109/2002 Sb. zařízeními dětských domovů vytvořit pro zlepšení individuálního přístupu k dětem?“

V případě poskytování ambulantní péče v zařízení a zlepšení celkové péče o děti by zákon měl umožnit posílení pracovních týmů v zařízení o nové pracovní pozice. Ze strany respondentů byla nejvíce preferována možnost zaměstnat interního psychologa (56%), ve většině případů je tato péče poskytována externě. Přítomnost psychologa v zařízení, by mohla být přínosná pro výchovnou činnost, řešení edukačních problémů, zlepšeným přístupem k dětem a jejich výchovy. K možnosti zřízení místa speciálního

pedagoga se vyslovilo 37% dotázaných. Mezi dalšími zmiňovanými pracovními pozicemi byly například místo fyzioterapeuta, sociálního pedagoga, etopeda.

Tab. 15. Otázka č. 14.

Zařízení	Dětský domov	Výchovný ústav	Diagnostický ústav	%	počet
psycholog	57	6	7	57	70
speciální pedagog	37	5	4	37	46
jiné	8	-	-	6	8
Celkem	102	11	11	100	124

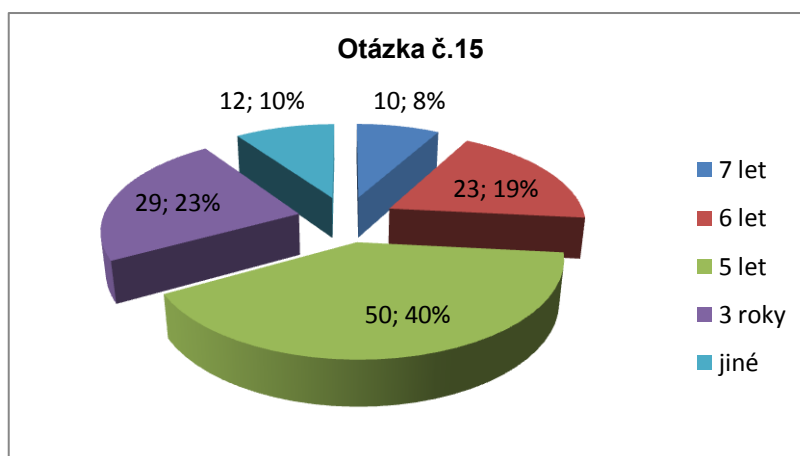

Graf 19. Otázka č. 14.

Otázka č. 15. „Do zařízení dětského domova by měli být umísťovány jen děti, které dosáhnou minimálního věku:“

Tab. 16. Otázka č. 15.

Zařízení	Dětský domov	Výchovný ústav	Diagnostický ústav	%	Počet
Zjištění					
7 let	9	-	1	8	10
6 let	17	3	3	19	23
5 let	44	2	4	40	50
3 let	22	4	3	23	29
jiné	10	2	-	10	12
Celkem	102	11	11	100	124

Graf 20. Otázka č. 15.

Ve vztahu k omezení věku pro umístění do zařízení dětského domova zákon stanoví, že do dětského domova mohou být umísťovány děti ve věku zpravidla od 3 do nejvýše 18 let. Diskuze je v současnosti vedena nad spodní hranicí věku dětí, zda ji neposunout směrem nahoru, stanovit ji pevně a nenechat možnost pro individuální zhodnocení a přístup. Větší část oslovených respondentů (50%) se vyjádřila pro posunutí hranice na

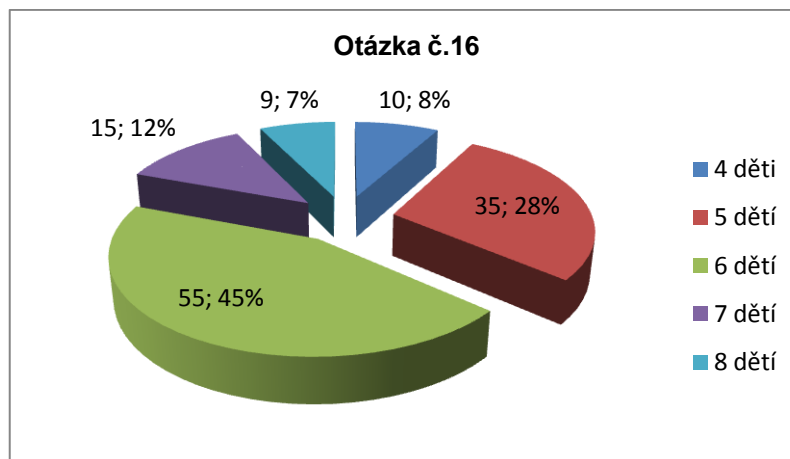
pět let věku dítěte, menší část (29%) se naproti tomu vyjádřila pro zachování současné hranice tří let s tím, že striktním stanovením věku by byla omezena možnost umísťovat do zařízení např. sourozence různého věku.

Otázka č. 16. “ Pro zkvalitnění individuálního přístupu k dětem by měl být pro rodinou buňku v dětském domově stanoven maximální počet:“

Současná právní úprava zákona č. 109/ 2002 Sb. v §4, odst. 4. stanovuje pro rodinnou buňku nejméně 6 a nejvíce 8 dětí. Otázka je zaměřena na zjištění, zda by pro zkvalitnění individuálního přístupu k dětem neměla být novelizovaným zákonem č. 109/2002 Sb. změněna maximální velikost rodinné buňky. Při menším počtu dětí by se pedagog více mohl zaměřit na cílenou výchovnou činnost, při současném stavu a velikosti rodinné buňky je obtížné individuálně se věnovat dětem, prohlubovat jejich vědomosti a dovednosti.

Tab. 17. Otázka č. 16.

Zařízení	Dětský domov	Výchovný ústav	Diagnostický ústav	%	Počet
Zjištění					
4 děti	7	-	3	8	10
5 dětí	29	3	3	28	35
6 dětí	47	4	4	45	55
7 dětí	10	4	1	12	15
8 dětí	9	-	-	7	9
jiné	-	-	-	-	-
Celkem	102	11	11	100	124

Graf 21. Otázka č. 16.

Tato skutečnost je podložena i výsledkem výzkumu, ve kterém se 45% dotázaných vyslovilo pro snížení počtu dětí na 6 dětí. Celkově se pro snížení počtu dětí v rodinných buňkách vyslovilo 93% dotázaných pedagogických pracovníků.

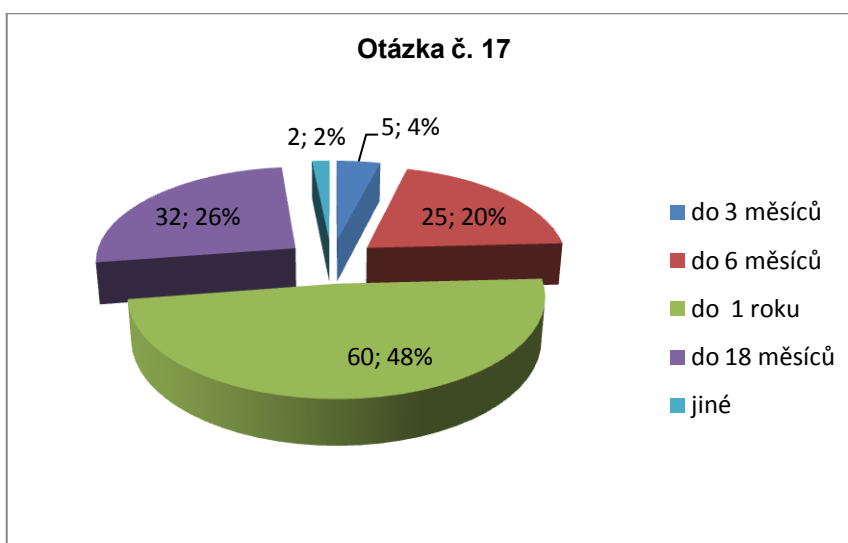
Otázka č. 17. „Jednou z možností v novelizovaném znění zákona je znovupřijetí nezaopatřené zletilé osoby do zařízení. Časová lhůta od propuštění by však neměla přesáhnout:“

Jednou z možností, kterou má přinést novelizace zákona, je změna v ustanovení §1, odst. 6, která umožní zařízení *na základě žádosti* poskytovat plné přímé zaopatření zletilé nezaopatřené osobě po ukončení výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy, připravující se na budoucí povolání, nejdéle však do věku 26 let *podle smlouvy uzavřené mezi nezaopatřenou osobou a zařízením nejpozději do 1 roku od ukončení ústavní výchovy nebo ochranné výchovy.*

Tab. 18. Otázka č. 17.

Zařízení	Dětský domov	Výchovný ústav	Diagnostický ústav	%	Počet
Zjištění					
3 měsíce	5	-	-	4	5
6 měsíců	19	3	3	20	25

1 rok	49	6	5	48	60
do 18 měsíců	27	2	3	26	32
jiné	2	-	-	2	2
Celkem	102	11	11	100	124

Graf 22. Otázka č. 17.

Ve vztahu k časové lhůtě, která má být rozhodná pro znovupřijetí do zařízení, se 48 % respondentů vyjádřilo v souladu připravovanou novelizací a shledávají za dostatečné lhůtu 1 roku. Další část respondentů (26%) preferuje období 18 měsíců a 20% dotázaných by lhůtu stanovilo na 6 měsíců od ukončení ústavní a ochranné výchovy. Znovupřijetí by celé řadě bývalých klientů pomohlo řešit jejich situaci po odchodu ze zařízení. Mnozí z nich si až po ukončení pobytu a vstupu do reálného života uvědomí, jak těžké je začínat nový život, mnohdy, spíše však ve většině případu bez opory své rodiny, vytvořeného zázemí. Pro mnohé by alternativa znovupřijetí, pokračování ve studiu a postupného dořešení své životní situace v návaznosti na získání či rozšíření svého vzdělání představovala příležitost získat jistotu oporu a pomoc, byť institucionální.

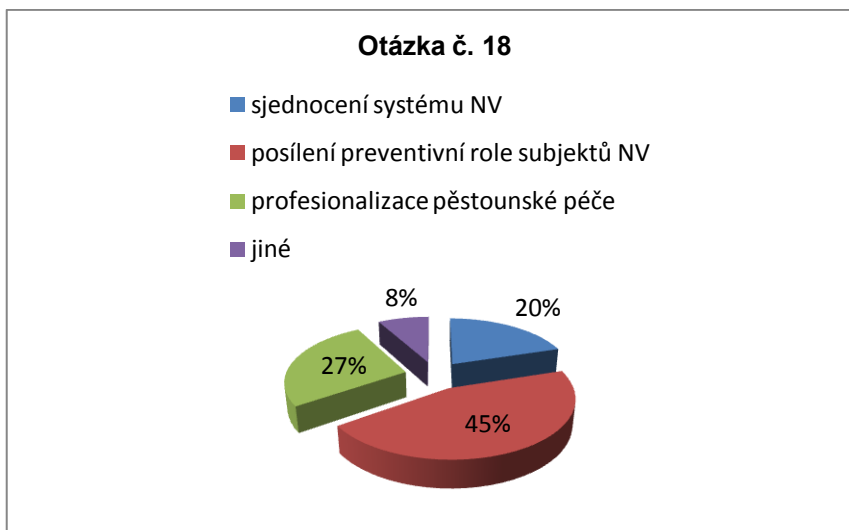
Otázka č. 18. „V čem spatřujete hlavní možnosti transformace celého systému náhradní výchovy v ČR?“

Závěrečná otázka dotazníkového šetření byla zaměřena na komplexní zhodnocení náhradní výchovy pohledem respondentů tak, aby vyhodnotili dle předložených možností, v čem osobně spatřují možnosti připravované transformace náhradní výchovy.

Tab. 19. Otázka č. 18

Zařízení	Dětský domov	Výchovný ústav	Diagnostický ústav	%	Počet
Zjištění					
sjednocení systému NV	20	2	3	20	25
posílení preventivní role subjektů NV	45	7	4	45	56
Profesionalizace pěstounské péče	27	2	4	27	33
jiné	10	-	-	8	10
Celkem	102	11	11	100	124

Nejvíce se respondenti (45%) přiklonili k možnosti posílení prevence všech zainteresovaných subjektů v oblasti náhradní výchovy, která je rozhodná pro oblast péče o ohrožené děti a může se stát eliminačním faktorem pro pobyt dětí mimo biologickou rodinu. Možnost zlepšení situace dětí, u nichž je uplatněn systém náhradní výchovy, profesionalizací pěstounské péče v ČR upřednostňuje 27% dotázaných pedagogů, možnost zlepšit náhradní výchovu změnou systému, jeho sjednocením preferuje 20% dotázaných.

Graf 2. Otázka č. 18.

4.8 Ověření hypotéz

Vyhodnocením kvantitativního výzkumného šetření u pedagogických pracovníků působících v zařízeních pro ústavní výchovu byla získána data pedagogické reality. Na základě výsledků šetření ve vztahu k vyvozeným předpokladům (hypotézám) byly provedeny statické testy významnosti, v daném případě testy neparametrické (Chráska, 2007), na základě kterých je možné rozhodnout o potvrzení nebo naopak vyvrácení stanovených hypotéz.

Hypotéza č. 1: Pedagogové z dětských domovů hodnotí efektivitu náhradní výchovy rozdílně než pedagogové z jiných typů zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy

Pro ověření dané hypotézy byl zvolen statistický test dobré shody chí-kvadrát, jež umožňuje provést srovnání dat získaných při pedagogickém výzkumu s daty teoretickými.

Na základě toho byly pro potřeby testu vytvořeny nulové a alternativní hypotézy:

H₀: *Hodnocení efektivitu náhradní výchovy mezi pedagogy v dětských domovech a v jiných typech zařízení v pro ústavní výchovu v rámci Zlínského kraje je rozdílné.*

HA: Hodnocení efektivity náhradní výchovy mezi pedagogy v jednotlivých typech zařízení v rámci Zlínského kraje je shodné.

O přijetí nebo odmítnutí uvedených hypotéz rozhodneme na základě výpočtu testového kritéria. U testu nezávislosti chí-kvadrát je testovým kritériem hodnota dle vzorce

$$X^2 = \frac{(P-O)^2}{O}$$

Tab. 20. Hypotéza č. 1

Zařízení	Dětský domov		VÚ/DDÚ		Dětský domov	VÚ/DDÚ	$\frac{(P-O)^2}{O}$
	P	O	P	O	$\frac{(P-O)^2}{O}$	$\frac{(P-O)^2}{O}$	
efektivní	23	28	3	5,5	0,89286	1,136364	2,029224
spíše efektivní	26	28	7	5,5	0,14286	0,409091	0,551951
spíše neefektivní	46	28	5	5,5	11,57143	0,045455	11,616885
neefektivní	17	28	7	5,5	4,32143	0,409091	4,730521
Celkem	102	102	22	22	16,92857	2,00000	18,92857

Po vyhodnocení dat v statistickém programu Statistica 10 bylo vypočítáno testové kritérium s hodnotou $\chi^2 = 18,92857$. Při stupni volnosti 3 a hladině významnosti 0,05 (5%) je kritická hodnota 7,815. Vypočítaná hodnota testového kritéria je vyšší než kritická hodnota a proto není možné přijmout nulovou hypotézu a lze tedy konstatovat, **že hypotéza č. 1. se nepotvrdila a** nelze tedy přijmout tvrzení, že hodnocení efektivity náhradní výchovy je významně rozdílné u pedagogů z dětských domovů a pedagogů působících ve výchovném a diagnostickém ústavu.

Hypotéza č. 2: Na hodnocení systému náhradní výchovy ze strany respondentů má určující vliv délka jejich dosažené pedagogické praxe

Hypotéza je založena na předpokladu, že bude zjištěna souvislost mezi délkou pedagogické praxe respondentů a jejich hodnocením systému náhradní výchovy v České republice. Pro zjištění souvislosti (nezávislosti) mezi dvěma pedagogickými jevy použijeme stejně jako u první hypotézy test nezávislosti chí-kvadrát. Pro vyhodnocení testem byla zformulována nulová a alternativní hypotéza.

H₀: Mezi hodnocením náhradní výchovy a délkou pedagogické praxe respondentů je souvislost.

H_A: Hodnocení náhradní výchovy nesouvisí s délkou pedagogické praxe respondentů.

Testování bude provedeno na hranici významnosti 0,05. Výpočet očekávané četnosti O je násobkem marginálních četností, dělenou součinem celkové četnosti.

Tab. 21. Hypotéza č. 2

Praxe	do 10 let		nad 10 let		do 10 let	nad 10 let	$\frac{(P-O)^2}{O}$
	P	O	P	O	$\frac{(P-O)^2}{O}$	$\frac{(P-O)^2}{O}$	
efektivní	19	18	40	41	0,055556	0,024390	0,079946
neefektivní	19	20	46	45	0,050000	0,022222	0,072222
Celkem	38	38	86	86	0,105556	0,046612	0,152168

Zjištěná hodnota $\chi^2 = 0,152168$ je ukazatelem rozdílu mezi skutečnostmi a vyslovenou nulovou hypotézou. Pro posouzení vypočítané hodnoty vypočítáme počet stupňů volnosti podle vztahu

$$f = (r-1) \cdot (s-1) \quad f = (2-1) \cdot (2-1)$$

Pro počet stupňů volnosti 1 a zvolenou hladinu významnosti 0,05 je kritická hodnota testového kritéria 3,841. Srovnáme-li tedy vypočítanou hodnotu testového kritéria s hodnotou kritickou, zjistíme, že vypočítaná hodnota je nižší a proto je možné přijmout nulovou hypotézu. Můžeme tedy konstatovat, **že hypotéza č. 2 se potvrdila**, a můžeme přijmout předpoklad, že hodnocení efektivity náhradní výchovy je ovlivňováno délkou dosažené pedagogické praxe jednotlivých respondentů.

4.9 Shrnutí výsledků výzkumného šetření

Vzhledem k stanoveným cílům výzkumu můžeme konstatovat, že se podařilo získat od respondentů celkový pohled, jak na problematiku spojenou se systémem náhradní výchovy, který je v současnosti uplatňován v České republice, tak i na situaci v ústavní výchově. Za hlavní problém současné náhradní výchovy považují pedagogové nejednotnost systému, míru jeho koordinovanosti. Rozložení řízení na vícero ministerstev bez jednotné koncepce, propojenosti a legislativního zastřešení je jedním z vážných nedostatků, který přispívá k nižší míře k prosazení a naplnění efektivně fungujícího systému.

Ve vztahu k ústavní výchově a jejímu současnému stavu vidí respondenti možnosti v oblasti změny legislativy s ní spojené. Pokud se podaří prosadit změny navrhované v novele zákona o ústavní výchově tak, jak je navrhují koordináční týmy, vytvořené ze stran odborníků zabývajících se ústavní výchovou, bylo by možné posunout pozitivním směrem nejen oblast ústavní, ale i celkově náhradní výchovy. Hlavní možnosti vidí ve větším posunu stávajících zařízení směrem do oblasti prevence, práce s ohroženou rodinou, možnosti poskytovat poradenské a specializované činnosti. Pro pobyt dětí v zařízení vytvořit odpovídající podmínky, poskytnou interní péči psychologickou, speciálně pedagogickou a terapeutickou. V rámci lokálního působení je třeba využít větší otevřenosti zařízení, jeho schopnosti využít stávající potenciál jak odborný, tak materiálně technický, pro možné akutní řešení problematiky v rodinách, poskytnutí rychlé a odborné pomoci s napojením na další zainteresované subjekty spojené s danou problematikou.

Pro zajištění takto fungujícího systému je přínosné získání názoru a postojů lidí z řad odborníků, jejich poznatky a zkušenosti využít a zapracovat do legislativy, metodiky, tak ,aby mohly být aplikovány v praxi. *Ve vztahu k vysloveným cílům v této diplomové práci můžeme tedy konstatovat, že se podařilo získat názory, poznatky a věcné připo-*

mínky z řad části pedagogické veřejnosti, působící v ústavních zařízeních na území Zlínského kraje a tím současně došlo k naplnění hlavního cíle tohoto výzkumu- zmapování odborných postojů pedagogických pracovníků působících v zařízení ústavní výchovy v návaznosti na předkládané transformační změny v oblasti ústavní výchovy.

ZÁVĚR

Problematika v systému náhradní výchovy v České republice je a zcela jistě do budoucna bude diskutovaným problémem. Cílem této diplomové práce bylo přispět do této diskuze, získáním názorů a odborných postojů, zkušeností pracovníků, zabývajících se výchovou dětí v zařízeních pro ústavní výchovu. Pedagogové se dostávají do každodenní interakce s dětmi umístěnými v těchto zařízeních. Pobyť zde se stává pro podstatnou část z nich záležitostí alternativní, která kompenzuje rodinu. Mnohdy je ale tato kompenzace současně jediným východiskem k řešení jejich složité životní situace. Cílem této práce není diskuze nad tím, zda ústavní výchova je nejvhodnější formou poskytované péče, přesněji výchovné péče. Tato má být především poskytovaná v biologické rodině dětí, kdy tuto formu péče zcela jistě nelze nahradit ani ústavní výchovou, ani jinou formou péče, byť vedené snahou co nejvíce se přiblížit péči rodinné. Co je však podstatné, je snaha zdokonalit systém kompenzace rodinné péče do té míry, aby poskytoval maximální ochranu dětem, dával možnost aktivního působení, zohledňoval současné potřeby a trendy, reflektoval na společenskou situaci. A právě tato snaha o zdokonalení byla cílem této diplomové práce. Pohledem pedagoga působícího v dětském domově jsem se snažil zaměřením výzkumného šetření přispět k celospolečenské diskusi na téma náhradní a ústavní výchovy, její možné transformace. Šetření mezi kolegy-pedagogy v ústavních zařízeních bylo zaměřeno na zhodnocení celého systému, získáním pohledu na jeho aktuální funkčnost, efektivitu i negativní vlivy. Část šetření byla zaměřena cíleně na problematiku ústavní výchovy a chystané legislativní změny, jejich dopad do oblasti péče o ohrožené děti.

Pro zvládnutí transformace celého systému náhradní výchovy a vyplynulo to i z výzkumného šetření, je rozhodné, aby činnost zařízení v ústavní výchově byla více zaměřena na prevenci, nejen na řešení následků selhávání rodinného systému. Posílení této role by mohlo výrazně přispět k snížení takového selhávání a následnému umístění dětí do náhradní výchovy. Potenciál ústavní zařízení, odborné kompetence pedagogů, dislokace dávají velkou možnost pro cílené preventivní působení, s efektivním dopadem do oblasti péče o ohrožené děti. Bude záviset na schopnosti provedení objektivní analýzy, nezátížené předpojatými stanovisky, dále na reálném zhodnocení a prognóze celkové dynamiky vývoje společenské situace, zahrnující komplexně jak sociální, legislativní, tak i finanční aspekty a v neposlední řadě na schopnosti vnímat a využít dílčí pozitiva stávajícího systému a transformovat je do systému nového.

Při transformaci je však nezbytné postupovat uvědoměle, zohledňovat odborné stanoviska, doporučení z praxe, názory a připomínky profesionálů, přihlížet k výsledkům odborných analýz a výzkumných šetření.

Tak by mělo být maximálně eliminované reálné riziko, že potřebné, mimořádně důležité a náročné změny neskončí opět jen na úrovni plánování a proklamací, nebo v horším případě dojde k rozbití funkčních prvků stávajícího systému, které nebudou nahrazeny novou kvalitou.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Monografie:

- [1] DUNOVSKÝ, Jiří. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada Publishing, 1999. ISBN 80-71692-54-9.
- [2] GAVORA, Petr. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-85931-76-9.
- [3] CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.
- [4] HARTL, Pavel a HARTLOVÁ Helena. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-303-X.
- [5] HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-888-0.
- [6] HORKÁ, Hana. *Výchova pro 21. století*. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-85931-85-0.
- [7] JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-269-0.
- [8] JEDLIČKA, Richard, et al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.
- [9] KLAPILOVÁ, Světlá. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1996. ISBN 80-7076-669-8.
- [10] KRAUS, B.; POLÁČKOVÁ, V. a kol. *Člověk – prostředí – výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
- [11] KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
- [12] KRÁLIČKOVÁ, Zdeňka. *Rodinné právo v otázkách a odpovědích*. Praha: Computer Press, 2000. ISBN 80-7226-365-X.
- [13] MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. Praha: SLON, 1999. ISBN 80-8532-302-8.
- [14] MATOUŠEK, Oldřich. *Sociální služby*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-310-9.
- [15] NAKONEČNÝ, Milan. *Základy psychologie*. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-1290-7.
- [16] PRŮCHA, Jan, et al. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-252-1.

- [17] PIPEKOVÁ, Jarmila, et al. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido, 2006. ISBN 80-7315-120-0.
- [18] ŠKOVIERA, Albín. *Dilema náhradní výchovy*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5.
- [19] TRAIN, Alan. *Nejčastější poruchy chování*. Praha: Portál, 2007. ISBN 80-7178-503-2.
- [20] VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 2.vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-496-6.
- [21] VOCILKA, Miroslav. *Dětské domovy v České republice*. Praha: Aula, 1999b. ISBN 80-902667-6-2.
- [22] VOCILKA, Miroslav. *Výchovné ústavy v České republice*. Praha: MŠMT, 2001.
- [23] ZATLOUKAL, Hynek. *Struktura a transformace dětských domovů v Olomouckém a Zlínském kraji*. Brno, 2006. Bakalářská práce. Masarykova univerzita v Brně, Fakulta pedagogická, Katedra speciální pedagogiky.

Elektronické zdroje:

- [24] ASPEKTY NÁHRADNÍ VÝCHOVY: *Legislativa* [online] Asociace náhradní výchovy. [cit. 2012-03-04]. Dostupný z: <http://www.anv.cz/legislativa/225-vyzva-ke-spolupraci>
- [25] DVOŘÁK, Jiří.: *Systém náhradní výchovy* [online] Praha, 2007. [cit. 2012-04-04]. Dostupný z: http://www.anv.cz/System_nahradni_vychovy.pdf
- [26] ČÍ JE DÍTĚ: *Čechlovský: Novela zákona o ústavní výchově potřebuje změny výchovy* [online] © 2011 Vhled. o.s. [cit. 2012-04-14]. Dostupný z: www.cijedite.cz/?nav=aktuality/ostatni/75-cechlovsky-novela-zakona.html
- [27] FICE: *Federace dětských domovů* [online] © 2010 Federace dětských domovů ČR [cit. 2012-04-02]. Dostupný z: <http://www.fddcr.cz/node/188>
- [28] NÁHRADNÍ RODINA: *Teoretické pojetí náhradní rodinné péče* [online] © 2009-2011 Středisko náhradní rodinné péče, o.s. [cit. 2012-04-02]. Dostupný z: http://nahradnirodina.cz/uvod_teoreticke_pojeti_nahradni_rodinne_pece.html
- [29] MŠMT: *Transformace institucionální výchovy* [online] © MŠMT 2006 [cit. 2012-03-02]. Dostupný z: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/transformace-institucionalni-vychovy>

[29] POSLANECKÁ SNĚMOVNA: *Návrhy zákonů* [online] 1995-2011, Parlament České republiky.[cit. 2012-04-09]. Dostupný z:
<http://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=82226>

[30] V ZÁJMU DÍTĚTE: *Text novely zákona o ústavní výchově* [online] V zájmu dítěte o. s. [cit. 2012-04-09]. Dostupný z: <http://vzd.cz/text-novely-zakona-o-ustavni-vychove>

Použité právní předpisy:

Ústavní zákon č.1/1993 Sb. Ústava České republiky

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. Listina základních práv a svobod

Zákon č. 94/1963 Sb. o rodině

Zákon č. 117//1995 o státní sociální podpoře ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí

Zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

Zákona č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změnách některých zákonů

Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)

Zákon č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících

Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

%	Procento
ČR	Česká republika
DD	Dětský domov
DDÚ	Dětský diagnostický ústav
FIDE	Federace dětských domovů
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MS	Ministerstvo spravedlnosti
MŠMT	Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy
MV	Ministerstvo vnitra
MZ ČR	Ministerstvo zdravotnictví České republiky
NV	Náhradní výchova
OSPD	Odbor sociálně právní ochrany dětí
Sb.	Sbírka zákonů

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1.	System náhradní výchovy	22
Graf 2.	Počet rozeslaných dotazníků	57
Graf 3.	Rozdělení respondentů dle pohlaví	58
Graf 4.	Dosažené vzdělání respondentů	59
Graf 5.	Pedagogická praxe respondentů	59
Graf 6.	Rozdělení respondentů podle pracovišť	60
Graf 7a.	Otázka č. 1	61
Graf 7b.	Otázka č. 1	62
Graf 8.	Otázka č. 2	63
Graf 9.	Otázka č. 3	64
Graf 10.	Otázka č. 4	66
Graf 11.	Otázka č. 5	67
Graf 12.	Otázka č. 6	67
Graf 13.	Otázka č. 8	69
Graf 14.	Otázka č. 9	70
Graf 15.	Otázka č. 10	71
Graf 16.	Otázka č. 11	72
Graf 17a.	Otázka č. 12	73
Graf 17b.	Otázka č. 12	74
Graf 18.	Otázka č. 13	75
Graf 19.	Otázka č. 14	76
Graf 20.	Otázka č. 15	77
Graf 21.	Otázka č. 16	79
Graf 22.	Otázka č. 17	80

Graf 23. Otázka č. 18

82

SEZNAM TABULEK

Tab. 1.	Počet rozeslaných dotazníků	57
Tab. 2.	Rozdělení respondentů dle pohlaví	58
Tab. 3.	Dosažené vzdělání respondentů	58
Tab. 4.	Pedagogická praxe respondentů	59
Tab. 5.	Rozdělení respondentů podle typu pracoviště	60
Tab. 6a.	Otázka č. 1	61
Tab. 6b.	Otázka č. 1	62
Tab. 7.	Otázka č. 3	64
Tab. 8.	Otázka č. 4	65
Tab. 9.	Otázka č. 5	66
Tab. 10.	Otázka č. 8	69
Tab. 11.	Otázka č. 9	70
Tab. 12.	Otázka č. 10	71
Tab. 13.	Otázka č. 12	73
Tab. 14.	Otázka č. 13	74
Tab. 15.	Otázka č. 14	76
Tab. 16.	Otázka č. 15	77
Tab. 17.	Otázka č. 16	78
Tab. 18.	Otázka č. 17	79
Tab. 19.	Otázka č. 18	81
Tab. 20.	Hypotéza č. 1	83
Tab. 21.	Hypotéza č. 2	84

SEZNAM PŘÍLOH

PI Dotazník

PŘÍLOHA I - DOTAZNÍK

Dobrý den,

Pracuji jako pedagog v Dětském domově v Bojkovicích. Současně jsem studentem 2. ročníku nMgr studia sociální pedagogiky FHS UTB ve Zlíně. Rád bych Vás tímto dotazníkem požádal o odbornou spolupráci v empirické části diplomové práce, zaměřené na problematiku ústavní výchovy. Dotazník je sestaven z 18 otázek vztahujících se k danému tématu. Otázky ano/ne zakroužkujte, na otevřené otázky prosím sdělte svůj názor. Dotazník je zcela anonymní a slouží pouze ke zpracování výzkumu mé diplomové práce. Vaše odpovědi jsou pro můj výzkum rozhodující. Předem Vám děkuji za vstřícnost a spolupráci.

Bc. Antonín Rak

Zakroužkujte či vepište, prosím, platnou variantu:			
Jste:	MUŽ x ŽENA		
Dosažené vzdělání:			
Délka odborné praxe:			
Pracoviště:	Diagnostický ústav	Dětský domov	Výchovný ústav

1. Jak byste na základě Vašich zkušeností nejlépe charakterizovali současný systém náhradní výchovy v ČR?

- a) efektivní
- b) spíše efektivní
- b) spíše neefektivní
- d) neefektivní

2. Hlavní nedostatky v současném systému náhradní výchovy spatřujete:

- a) v jejím rozdělení do tří resortů
- b) v absenci provázaného institucionálního systému a koncepčního přístupu
- c) v legislativě
- d) v nevhodnosti jednotlivých typů zařízení
- e) jiné (uved'te)
- f) nespátřuji žádné nedostatky

3. Zaregistrovali jste přípravu novelizace zákona č.109/2002 Sb. o výkonu ústavní a ochranné výchovy ?

ANO
NE

4. S návrhem zákona č.109/2002 Sb. jste seznámil/a ?

- a) na pracovní poradě
- b) odbornou diskuzí s kolegy
- c) prostřednictvím médií
- d) nejsem seznámen/a

5. Jak hodnotíte obsah připravované novelizaci zákona č. 109/2002 Sb ve vztahu k problematice současné ústavní výchovy?

- a) kladně
- b) spíše kladně
- c) spíše negativně
- d) negativně
- e) nejsem schopen/a posoudit

6. Změny v navrhované novelizaci zákona č. 109/2002 považujete

- a) zohledňují dostatečně potřeby ústavní výchovy
- b) zohledňují pouze částečně potřeby ústavní výchovy
- c) nezohledňují vůbec potřeby ústavní výchovy
- d) nedokážu dostatečně posoudit

7. Pokud by jste měl/a charakterizovat pozitiva a negativa obsahu připravované novelizace zákona č. 109/2002 byly by to zejména:

8. Mezi navrhované změny mimo jiné patří změna délky diagnostiky dítěte v diagnostickém ústavu. Pro potřeby kvalitní diagnostiky by měl zákon umožnit diagnostiku DDÚ nejméně po dobu

- a) 5 týdnů
- b) 6 týdnů
- c) 8 týdnů
- d) individuálně dle potřeb dítěte, maximálně však 2. měsíce
- e) jiné (uved'te)

9. Diagnostický ústav by měl mít ze zákona možnost přijímat děti bez soudního rozhodnutí na základě žádosti osoby odpovědné za výchovu?

- ANO
- NE

10. Měla by změna v zákoně umožnit zařízením pro ústavní výchovu rozšířit své služby v oblasti primární prevence, jako další alternativu výchovného působení?

- ANO
- NE

11. V čem by případně mohlo být takové rozšíření služeb dle vašeho názoru přínosné (uved'te)?

12. Myslíte si, že struktura dětských domovů by mělo být více kategorizována s ohledem na specifické a individuální potřeby umístěovaných dětí?

- ANO
- NE

13. Jaké další typy služeb by zařízení dětských domovů mohlo poskytovat v rámci prevence a péče o ohrožené děti?

- a) pedagogické poradenství

- b) sociální poradenství
- c) krátkodobé pobyty matek s dětmi
- d) přípravu profesionálních pěstounů
- e) internátní pobyty dětí se souhlasem rodičů
- e) jiné (uved'te)

14. Jakou pracovní pozici by měla umožnit novelizace zákona č. 109/2002 Sb. zařízením vytvořit pro zlepšení individuálního přístupu k dětem?

- a) speciálního pedagoga
- b) psychologa
- c) jiné (uved'te)

15. Do zařízení dětského domova by měli být umísťovány jen děti, které dosáhnou minimálního věku:

- a) 7 let
- b) 6 let
- c) 5 let
- d) 3 let
- e) jiné (uved'te)

16. Pro zkvalitnění individuálního přístupu k dětem by měl být pro rodinou buňku v dětském domově stanoven maximální počet:

- a) 4 dětí
- b) 5 dětí
- c) 6 dětí
- d) 7 dětí
- e) 8 dětí
- f) jiné (uved'te)

17. Jednou z možností v novelizovaném znění zákona je znovupřijetí nezaopatřené zletilé osoby do zařízení. Časová lhůta od propuštění by však neměla přesáhnout:

- a) 3 měsíce
- b) 6 měsíců
- c) 1 rok
- d) dle individuálního posouzení, ne však více než 18 měsíců
- e) jiné (uved'te)

18. V čem spatřujete hlavní možnosti transformace celého systému náhradní výchovy v ČR?

- a) optimální propojení všech zdrojů poskytované péče
- b) zkvalitnění preventivního působení všech zainteresovaných subjektů
- c) přenesení hlavní části náhradní výchovné činnosti na profesionální pěstouny
- d) jiné (uved'te)

Předem děkuji za Váš čas věnovaný dotazníkovému šetření